

ĮVARDŽIUOTINIŲ FORMŲ NEVARTOJIMAS TERMINIJOJE IR JO KELIAMAS IŠŠŪKIS NORMAI

ESMINIAI ŽODŽIAI: apibrėžiamoji reikšmė, apibrėžtumas, įvardžiuotinė forma, norma, pabrėžiamoji reikšmė, rūšies žymėjimas, vartosena, termino rodiklis.

ĮVADAS

Norminamuosiuose leidiniuose pateikiamos formuluotės dėl įvardžiuotinių formų (toliau – ĮF) vartojimo terminijoje yra griežtos: daugumoje jų teigiama, kad būdvardinis termino dėmuo turi būti vartojamas tik ĮF. Tačiau toks teiginys gerokai išsiskiria iš bendrojo norminamojo konteksto, rodančio, kad dažniausiai linkstama tik pavardyti ĮF galimų turėti reikšmių ir, pridūrus, kad jų vartoti nebemokama, būtinojo vartojimo tomis reikšmėmis nenustatyti. Toks norminamasis kontekstas visiškai atitiktų diachroninių ir sinchroninių kalbos tyrimų rezultatus, atskleidžiančius, kad ĮF nyksta – traukiasi iš tarmių, o ir bendrinėje kalboje neretai keičiamos paprastosiomis.

Šios prieštaros skatintų kelti klausimą, kuo grindžiama ir kiek yra pagrįsta būtinąjį termino žymėjimą morfologiniu rodikliu nustatanti norma, bet kartu ir daryti prielaidą, kad normos pagrindas gali būti reguliaresnė vartosena. Vis dėlto vien jau pavyzdžiai, pateikiami tyrinėjant kurios nors specialiosios srities terminiją (pvz.: Umbrasas 2002; Zemlevičiūtė 2003; Stunžinas 2005), yra ženklas, kad terminuose ĮF irgi ne visada vartojamos. Jų nevartojimą terminų žodynuose 1973 m. konstatavo Angelė Kaulakienė ir šį polinkį įvardijo kaip to meto tendenciją. Tačiau polinkis terminijoje nevartoti ĮF minimas ir vėliau, kartu pažymint polinkį apskritai nevartoti ĮF. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (toliau – DLKG) irgi teigiama, kad ĮF ir terminuose įvairuoja, nors bendrinei kalbai jos labiau teikiamos (DLKG 1997: 175).

Toks kartotinis polinkio konstatavimas jau skatintų daryti kitokią prielaidą – kad griežtasis teikinyss dėl terminijos ne tik skiriasi nuo bendrojo norminamojo konteksto, sudaro tam tikrą priešpriešą kalbos tyrimams, bet ir nesulaukia pakankamo atgarsio vartosenoje, o ši, kaip būtų galima kelti hipotezę jau atsižvelgus į polinkio kartojimą, labiau linkusi paisyti bendrosios ĮF raidos krypties ir jį labiau atitinkančių būtinumo nenustatančių

normų. Žinoma, patikrinti šias prielaidas bei hipotezes galima tik normą ir vartoseną ištyrus. Tačiau tokių tyrimų nėra, jei neskaitysime vieno darbo, kuriame konstatuojama, kad ĮF nevertinamos suvirinimo mokslo darbuose (Gedzevičienė, Gedzevičius 2011), ir minėto A. Kaulakienės (1973) straipsnio, bet jame norma ne tiek nagrinėjama, kiek teikiama. Reikšmingą vartosenos tyrimą yra atlikusi Adelė Valeckienė (1957), tačiau jo tiesioginis objektas nėra terminai ir nuo tyrimo paskelbimo praėjo jau 60 metų. Esama kelių publikacijų, kuriose vartojimo terminijoje klausimas užkliudomas netiesiogiai – nagrinėjant ĮF reikšmes (Valeckienė 1961) ar kanceliarinėje kalboje pasitaikančius netaisyklingo jų vartojimo atvejus (Oginskienė 1993), neveikiamosios rūšies dalyvius (Ambrazas 1964), priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžius (Kniūkšta 2001). Terminologijos darbuose nuomonė dėl ĮF vartojimo irgi pasakoma retai (Gaivenis 1975; Keinys 2004), kai kur ją galima išskaityti netiesiogiai (Gaivenis 1995; Keinys 2005).

Nei normos, nei vartosenos nenagrinėjant, pastarosios nenuoseklumas didėja. Vien jau tai skatintų kelti ĮF vartojimo terminijoje klausimą. Kad terminai šiuo morfologiniu rodikliu žymimi nereguliariai, aiškiai matyti ir iš ekonomikos kalbos. Vis dėlto joje matyti ir kai kurių dėsningesnių polinkių. Juos išnagrinėjus, būtų galima spręsti, koks šių polinkių santykis su norma, ir vertinti jų pagrįstumą. Tačiau išvelgtos norminamosios prieštaros rodytų, kad vien vartosenos analizės pagrįstumui įvertinti neužtektų. Juk jei nepakankamai pagrįsta, ar tam tikrais nedėsningumais pasižymi norma, iš vartosenos prieštaravimo daryti išvadas apie jos polinkių nepagrįstumą būtų nelogiška. Gali būti, kad vartosenoje tiesiog labiau paisoma diachroninių kalbos tyrimų atskleidžiamo, o ir norminamuosiuose darbuose neatmetamo ĮF nykimo polinkio. Taigi, įvertinti vartosenos pagrįstumą galima tik išnagrinėjus normą, o vienas iš normos vertinimo kriterijų yra tai, kiek jos paisoma vartosenoje. Tokios abipusės sąsajos ir lemia šio straipsnio tikslą – išnagrinėti ĮF vartojimo terminijoje normą, vartosenoje ryškėjančius polinkius ir, remiantis lyginamąja analize, įvertinti tiek vartosenos polinkių, tiek ir normos pagrįstumą.

Nagrinėjamai vartosenai atstovauja dvejopo pobūdžio tekstai: rišlūs, būtent ekonomikos mokslo periodiniuose leidiniuose spausdinami straipsniai, ir bekontekstė terminų vartojimo aplinka, t. y. ekonomikos terminų žodynai ir teisės aktuose pateikiami terminų (sąvokų) žodynėliai. Kitas tyrimo objektas – norminamojo, aprašomojo, aiškinamojo, mokomojo ir tiriamojo pobūdžio darbuose formuluojami teiginiai dėl ĮF vartojimo terminijoje, taip pat traktuotės, išryškėjančios iš ĮF esmės aiškinimo, jų vertinimo gramatinių kategorijų atžvilgiu, reikšmių klasifikacijos, tiriamųjų darbų visumos.

Pagrindiniai taikomi metodai – teorinio pobūdžio darbams būdinga lyginamoji analizė, indukcija, dedukcija ir sintezė. ĮF vartosenos tyrimas grindžiamas terminų žodynų ir teisės aktų statistinių duomenų lyginimu ir vertinimu.

1. BENDRASIS NORMINAMASIS KONTEKSTAS

Termino žymėjimas lietuvių kalboje nėra vienintelė ĮF funkcija. Tų funkcijų, dažniausiai vadinamų reikšmėmis, skiriama ir daugiau. Būtent jomis dažniausiai aiškinama ĮF ir neįvardžiuotinių formų (toliau – NF) opozicija. Vis dėlto reikšmių klasifikacija skiriasi, o ir gramatinių formų bei kategorijų sistemoje ĮF iki šiol neranda apibrėžtos vietos. Pasirinkus vieną ar kitą jų vertinimo modelį, konstatuojama ir daug tuo modeliu sunkiai paaiškinamų išimčių. Kad šis kalbos reiškinys yra sunkiai įmenama mįslė, rodytų ir kalbos raidos tyrimai. Juose pavyksta atskleisti, kad ĮF nyksta, tačiau nykimo priežastys irgi nevisiškai aiškios. Tai skatina nagrinėti neaiškumus ir kodifikuojamas ĮF vartojimo normas vertinti atsižvelgiant į juos.

1.1. Tiriamojo pobūdžio darbų atskleidžiamos problemos ir sąsajos

ĮF nėra tas objektas, kurį tirti lietuvių kalbotyroje būtų renkamasi dažnai, tačiau kai kurie esminiai dalykai yra nustatyti. Pavyzdžiui, nustatytas jų susidarymo pamatas: ĮF susidarė prie paprastųjų formų kaip enklitikui prisijungus *jis, ji* – *i- kamieno įvardžiui (Rosinas 1975; Valeckienė 1986; Zinkevičius 1957, 1966, 1981, 1996).

Vis dėlto daugiau lieka iki galo neišsiaiškintų dalykų. Štai kilmės pamatas yra žinomas, tačiau įvardžio *i- reikšmė aiškinama skirtingai, o skirtingai vertinant vieną iš darybos formantų, nevienodai suprantama paties darinio reikšmė. Tokią sąsają galima ištyti iš A. Valeckienės (1986, 1990) straipsniuose pateikiamos to įvardžio kilmės teorijų apžvalgos: įvardį *i- laikant anaforiniu (parodomuoju), ĮF linkta laikyti žyminčiomis tam tikrą daiktą arba reiškiančiomis determinaciją ir atitinkančiomis kitų indoeuropiečių kalbų žymimuosius artikelius, o kai įvardis laikomas reliatyviniu (santykiniu), jos daugiausia aiškinamos emfaze – žymimojo daikto ar pastovios ypatybės pabrėžimu. Pati A. Valeckienė (1957) jau anksčiau atkreipė dėmesį į semantinės funkcijos dvilypumą. Ją pavadinusi nurodomąja pabrėžiamojo pobūdžio funkcija, teigė, kad vieni įvardžiuotiniai būdvardžiai gauna pažymimąją (determinacinę) reikšmę, kiti – pabrėžiamąją (emfatinę). Tokia dvejopa

funkcijos prigimtis aiškinta ĮF susidarymo specifika: „Dėl įvardžio neatskiriama susijungimo su būdvardžiu įvardžiuotinių būdvardžių funkcinės reikšmės pasidarė priklausomos ir nuo būdvardžio bei jo pažymimojo žodžio sintaksinio-semantinio ryšio. <...> įvardžiuotiniai būdvardžiai, žymintieji tokį daiktą, kurio išreiškia skiriamąją ypatybę, su pažymimuoju žodžiu sudaro vieną semantinę junginį ir gauna pažymimąją reikšmę, – rodo tam tikrą žinomą daiktą, įvardžiuotiniai būdvardžiai, žymintieji tokį daiktą, kurio išreiškia būdingą žinomą ypatybę, su pažymimuoju žodžiu glaudaus sintaksinio-semantinio junginio nesudaro ir gauna gryną pabrėžiamąją reikšmę.“ (Valeckienė 1957: 210). Nors teigta, kad dabartinėje kalboje įvardžiuotiniai būdvardžiai turi dvi reikšmes, kartu išvelgta ir reikšmių raida: pabrėžiamieji būdvardžiai įvertinti kaip nykstantys, nelinkę toliau rutuliotis, o pažymimieji laikyti to laiko kalboje pagrindiniais. Reikšmių raidos koncepcija toliau plėtojama vėlesniuose A. Valeckienės straipsniuose, įvardį *į- jau susiejant su indoiranėnų ir graikų kalbų konstrukcijomis. Teigiama, kad šis įvardis, tose konstrukcijose eidamas po daiktavardžio tapačioje jam pozicijoje, nebuvo nei grynas reliatyvinis, nei tikrasis anaforinis, jis iš prigimties turėjo pabrėžiamąją, pakartotinio nurodymo („identifikacinę“) funkciją, o pažymimoji funkcija išsiplėtojo vėliau; be to, tarp pažymimosios bei pabrėžiamosios reikšmės lietuvių kalboje griežtos ribos nėra (Valeckienė 1986: 184–185; 1990: 27–28). Būtent tokios išvalgos galėjo tapti pagrindu lietuvių kalboje skirti apibrėžtumo kategoriją. A. Valeckienės parengtame *Lietuvių kalbos gramatikos* (toliau – LKG) pirmojo tomo skyriuje apie apibrėžtumo ir neapibrėžtumo koreliaciją dar tik užsimenama, o 1986 m. straipsnyje apibrėžtumas jau aiškiai skiriamas, vėliau jis skiriamas ir DLKG. Beje, 1986 m. straipsnyje vartojamas jau ne pažymimosios, o apibrėžiamosios reikšmės terminas (arba „apibrėžtumas“), taigi, vengiant painiavos, jis toliau vartojamas ir šiame straipsnyje, išskyrus atvejus, kai bus svarbu perteikti tikslus viename ar kitame darbe vartojamus terminus.

Jau LKG pamėginus skirti apibrėžtumo ir neapibrėžtumo priešpriešą, iškart keblus tapo pabrėžiamosios reikšmės klausimas. Gramatikoje teigiama, kad pabrėžiamieji įvardžiuotiniai būdvardžiai stovi nuošalėje nuo tos koreliacijos – jų funkcija stilistinio pabrėžiamojo pobūdžio (LKG 1965: 511). Tačiau naujausiuose lietuvių kalbos gramatinės sandaros tyrimuose ĮF jau nagrinėjamos tik kaip apibrėžtumo raiškos priemonės (Holvoet, Tamulionienė 2006; Mikulskas 2006; Spraunienė 2008a, 2008b, 2011; Judžentis 2012: 99–110). Taip faktas, kad lietuvių kalboje ĮF, kitaip nei artkelinėse kalbose, vartojamos ir pabrėžiamąja reikšme, paprastai lieka nevertinamas. Tiesa, vienas kitas mėginimas spręsti pabrėžiamosios reikšmės klausimą pasitaiko, bet jie rodytų, kad ją norima įtraukti į

apibrėžtumo kategoriją: teigiama, kad pabrėžiamąją reikšmę reikėtų laikyti ĮF pragmatine funkcija (Mikulskas 2006: 64), o vienoje daktaro disertacijoje – kad „visus tradiciškai pabrėžiamaisiais vadinamus įvardžiutinius būdvardžius pagrįstai galima laikyti turinčiais apibrėžiamąją funkciją“ (Spraukienė 2011: 112).

Mėginant lietuvių kalbos ĮF aiškinti apibrėžtumu, kyla ir kitų neaiškumų. Kaip būdvardžio kategorija apibrėžtumo ir neapibrėžtumo priešprieša skirta jau ir DLKG, tačiau tas skyrimas sukritikuotas: dėl to, kad būdvardžio ĮF yra tik viena iš daugelio ypatybės apibrėžiamųjų morfologinių formų, kad ši priešprieša matoma leksemų ir gramatinių formų lygmenyse (Paulauskienė 1994: 225), plėtojant kitokią nei tradicinei lietuvių kalbotyrai būdinga daiktavardinio junginio sampratą, – dėl to, kad tai ne būdvardžio, o daiktavardinio junginio kategorija (Holvoet, Tamulionienė 2006: 12). Vis dėlto į klausimą, ar lietuvių kalbai apskritai būdinga tokia gramatinė kategorija, kritiką pateikiančiuose darbuose aiškiai neatsakya. Axelio Holvoeto ir Aurelijos Tamulionienės straipsnyje atsakymo paieškos baigtos Christoferio Lyonso mintimi, kad apibrėžtumą turi ne visos kalbos, ir pastebėjimu, kad lietuvių kalbos gramatinis aprašas be šios sąvokos neišsiverčia (Holvoet, Tamulionienė 2006: 32). Artūras Judžentis gramatinę apibrėžtumo kategoriją vis dėlto ryžtasi skirti, bet gramatinė kategorija jo suprantama kitaip, nei įprasta tradicinei lietuvių kalbos gramatikai, – kaip apimanti ne tik morfologijos, sintaksės, bet ir semantikos, pragmatikos lygmenis. Apibrėžtumas pirmiausia ir siejamas su pastaruoju (Judžentis 2012: 99–110).

Bene pagrindinis neaiškumas, kylantis lietuvių kalbos ĮF pradedant laikyti apibrėžtumo raiškos priemone, yra didelis opozicijos reiškimo nereguliarumas: daug yra pavyzdžių, kai ĮF vartojamos nesant aiškaus apibrėžtumo, o apibrėžiama ir be ĮF (Spraukienė 2008b, 2011). A. Valeckienė yra aptarusi ir vartojimo pabrėžiamąją reikšmę nereguliarumą, tačiau jo aiškinimas įtikina labiau: daikto ypatybės pabrėžimas priklauso nuo autoriaus subjektyvios pažiūros į daiktą (Valeckienė 1957: 203–212). Apskritai tyrėjų mėginimai įminti ĮF lietuvių kalboje atliekamos funkcijos mįslę primena sukimąsi uždarame rate: A. Valeckienės 1957 m. pateikta mėginimų ją įminti apžvalga rodo, kad remiantis vien tik determinacine arba vien tik emfatine teorija šios mįslės nepavyko įminti, ir problemą mėginta išspręsti pripažįstant dvi pagrindines semantines funkcijas, o apibrėžtumo tyrimais vėl susitelkiama tik į vieną iš jų, ir rezultatas dažniausiai būna konstatavimas, kad apibrėžtumo raiška lietuvių kalboje būdvardžių ĮF yra nereguliari (Valeckienė 1986; Holvoet, Tamulionienė 2006; Spraukienė 2011; Judžentis 2012). Kita vertus, iki šiol besitęsiantys mėginimai išsiaiškinti funkciją ir surasti apibrėžtesnę ĮF vietą gramatinių formų

ir kategorijų sistemoje skatina daryti prielaidą, kad ta funkcija veikiausiai nėra kalbai labai svarbi, nes esminė per tiek laiko turėjo būti išsiaiškinta.

Prielaidą apie neesminę funkcijos svarbą patvirtintų kalbos raidos tyrimai, atskleidžiantys, kad ĮF nyksta. Zigmas Zinkevičius (1957, 1966, 1978, 1981, 1996) nurodo tarmes, kur jos nebeavartojamos. A. Valeckienė (1957) daro išvadą, kad nyksta pabrėžiamoji reikšmė, bet įžvelgia ir apibrėžiamosios reikšmės nykimo tarmėse požymių – šia reikšme ĮF nebeavartojamos vakarinių dzūkų ir rytų bei vidurio aukštaičių pietinėje dalyje, rečiau vartojamos su ĮF beveik neturinčiomis sritimis sueinančiose tarmėse, būtent rytinėje pietinių vakarų aukštaičių dalyje. Apibrėžiamąją reikšmę laikant dabartinėje kalboje pagrindine, gyvybingiausia, o minėtose tarmėse pavartojamą pabrėžiamąją – nykstančia, straipsnyje daroma išvada, kad ir visi įvardžiutiniai būdvardžiai tose tarmėse yra nykstantys (Valeckienė 1957: 303). Vis dėlto į klausimą, kodėl jie nyksta, labai aiškiai nėra atsakyta. Atkreipusi dėmesį į apibrėžiamosios reikšmės reiškimą paprastosiomis formomis dar ir gausiai įvardžiutinius būdvardžius vartojančiose tarmėse, A. Valeckienė vieną priežastį įvardijo – tai daiktų apibrėžimo įvardžiutiniaiais lietuvių kalbos būdvardžiais specifika: „Lietuvių kalboje *įo- kamieno įvardis, atliekantis determinacinę funkciją, yra neatskiriama susijęs su būdvardžiu, dėl to daikto apibrėžimas – išskyrimas jo iš kitų labai daug priklauso nuo būdvardžio leksinės reikšmės bei jo sintaksinio-semantinio ryšio su pažymimuoju žodžiu <...>. Jeigu jau būdvardis savo specifine leksine reikšme gali atskirti vieną daiktą nuo kito, tai neberekalingas ir determinacijos ženklas – įvardžiutinė galūnė.“ (Valeckienė 1957: 303). Teigiama, kad tokie atskiri apibrėžiamosios reikšmės būdvardžių nenuoseklus reiškinio atvejai ir galėjo prisidėti prie įvardžiutinių formų prasidedančio nykimo. LKG panašiai aiškinamas apibrėžtumo ir neapibrėžtumo koreliacijos negriežtumas (LKG 1965: 511).

Ieškant ĮF neavartojimo priežasčių dabartinės lietuvių gramatinės sandaros darbuose, nurodomas dar vienas veiksnys – mažas reikšmės skirtumas. Nors LKG reikšmė laikoma pagrindiniu ĮF nuo paprastųjų skiriančiu kriterijumi, 1986 m. pažymima, kad reikšmės skirtumo nedaroma tiek raštų kalboje, tiek ir tarmėse, ir juo suabejojama (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 136). Vėliau svarstoma: „Jeigu tarp paprastųjų ir įvardžiutinių būdvardžių būtų didelis (esminis) reikšmės skirtumas, tai nebūtų bendrine kalba kalbančių žmonių, galinčių išsiversti be įvardžiutinių būdvardžių. O dabar tie, kurie kilę iš įvardžiutinių būdvardžių neavartojančių tarmių, ir kalbėdami bendrine kalba be jų išsiverčia, tuo prisidedami prie įvardžiutinių būdvardžių nykimo apskritai. <...> Turint galvoje dabartinį

gyventojų maišymąsi, krašto urbanizaciją, dvikalbystę ar trikalbystę, reikia manyti, kad nemokančių vartoti įvardžiuotinių formų ir galinčių išsiversti be jų dabar yra labai daug.“ (Paulauskienė 1994: 222–223).

Be paminėtų veiksnių, dar kaip ĮF nykimo priežastis nurodoma kaimynų kalbų įtaka (Pupkis 1980: 137; Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 136–137; Paulauskienė 1994: 223), bet daugiausia tik rusų kalbos, ir išsamiau šis veiksnys nenagrinėjamas.

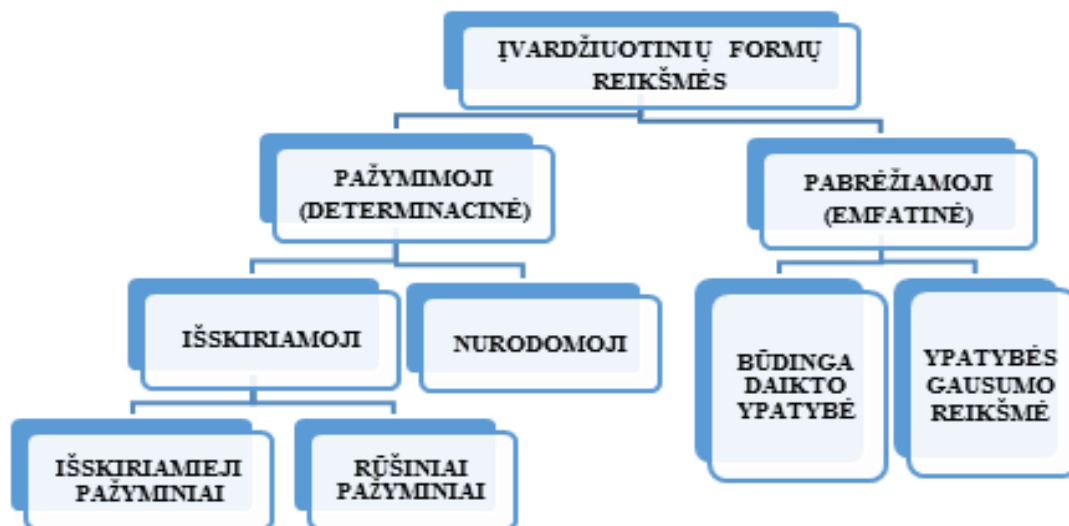
1.2. Prieštarų atspindys norminamuosiuose darbuose

Jei kalbos reiškinys savaime traukiasi iš vartosenos, tokius polinkius varžyti kalbos normomis turėtų būti keblu ir veikiausiai netikslinga. Norminant ĮF vartojimą, keblumų turėtų kelti ir iki galo neišsiaiškinta funkcija. Ši sąsaja svarstant ĮF vartojimo normas neminama, tačiau nurodomi kai kurie veiksniai, kurie turėtų būti nemažas kliuvinys teigti būtinąjį ĮF vartojimą.

Daugumoje morfologijos ar kalbos kultūros vadovėlių, o ir LKG, išvelgiamas ĮF nevertojimo bendrinėje kalboje polinkis pirmiausia siejamas su tarmių poveikiu: yra tarmių, kurios ĮF beveik neturi, todėl tų tarmių atstovams nelengva pajusti jų specifiką (Piročkinas 1990: 86; Šukys 2003: 113); daug kur ĮF yra tarmėse išnykusios ar palikusios tik sustabarėjusių formų, dėl to ir bendrinėje kalboje ne visada jas tinkamai mokama vartoti (Pupkis 1980: 137); tarmių atstovai, kalbėdami bendrine kalba, be ĮF išsiverčia (Paulauskienė 1983: 212–213; 1994: 222), nebeturima vidinės klausos įvardžiuotiniams būdvardžiams (Paulauskienė 2004: 309). Atitinkamus kalbos raidos polinkius gali lemti ir menkas reikšmės skirtumas: „Nurodant labai menką įvardžiuotinių ir paprastųjų būdvardžių reikšmės skirtumą, visai nenorima teigti, kad bendrinėje kalboje įvardžiuotinių formų reikia apskritai atsisakyti. Čia norima parodyti tik tai, kad lengviausia atsisakyti tos formos, kuri neturi labai aiškios specifinės reikšmės ir kurios nesaugo įgimtas kalbos jausmas.“ (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 137). Atkreipus dėmesį į tokius veiksnius, dažnai tik išvardijamos ĮF galimos turėti reikšmės ir būtinasis vartojimas jomis nepabrėžiamas.

Tačiau vardijamosios reikšmės skiriasi. Bene išsamiausių jų klasifikaciją pateikusi A. Valeckienė (1957) skyrė dvi pagrindines – pažymimąją ir pabrėžiamąją. Kaip pagrindinis skirtumas nurodyta tai, kad pažymimosios reikšmės įvardžiuotiniai būdvardžiai pažymimojo žodžio reiškiamą sąvoką papildo, padaro konkretesnę (*senasis namas*), o pabrėžiamosios reikšmės – tik sustiprina, pabrėžia pažymimojo žodžio reiškiamą ypatybę (*šaltasis šaltinėlis*).

Pažymimosios reikšmės skirti du porūšiai – išskiriamoji reikšmė, kuria vartojami įvardžiuotiniai būdvardžiai apibrėžia daiktus juos išskirdami iš kitų panašių daiktų, ir nurodomoji, kuria vartojami jie apibrėžia daiktus nurodydami anksčiau minėtas, žinomas jų ypatybes (žr. 1 pav.)¹. Išskiriamoji reikšmė skirstyta dar smulkiau – į išskiriamuosius ir rūšinius pažyminius, ir būtent su pastaraisiais susietas ĮF vartojimas terminijoje.

1 PAV. Įvardžiuotinių formų reikšmių klasifikacija (Valeckienė 1957: 174–210).

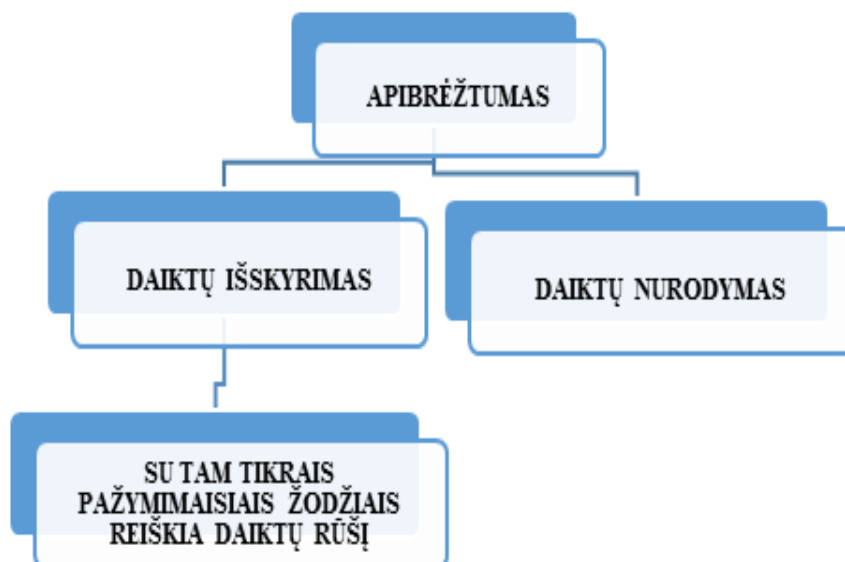
Panaši klasifikacija taikyta ir LKG, tik joje tretinės skaidos vienetu A. Valeckienės laikyti rūšiniai pažyminiai tapo antrinės skaidos vienetu (žr. 2 pav.).

¹ Nurodomoji reikšmė A. Valeckienės iliustruojama tokiais pavyzdžiais kaip žiburio įvardijimas stebuklinguoju J. Biliūno apsakyme: *Ant aukšto stataus kalno pasirodė stebuklingas žiburys. Žibėjo jis kaip žvaigždė, apsiaustas šviesiu ratu iš aukso raidžių. <...> Bet ne vieni jau metai aukų ir pasišventimo praėjo, o vienok dar nė vienas iš lipančiųjų nepasiekė kalno viršūnės, nepasilytėjo **stebuklingojo** žiburio* (Valeckienė 1957: 189). Naujuosiuose lietuvių kalbos ĮF tyrimuose toks apibrėžtumo reiškimas siejamas su pragmatiniu lygmeniu (Holvoet, Tamulionienė 2006).

2 PAV. Įvardžiuotinių formų reikšmių klasifikacija LKG (1965: 505–510)

DLKG rūšinės ypatybės žymėjimas vėl tampa tretinės skaidos vienetu (DLKG 1997: 174–176) (žr. 3 pav.). Tokia keliapakopė klasifikacija pateikiama ir *Funkcinėje lietuvių kalbos gramatikoje* (Valeckienė 1998). Užsienio kalbotyrai būdingu modeliu grindžiamuose ĮF tyrimuose skiriamos kelios apibrėžtumo rūšys: deiktinis, anaforinis, situacinis ir kt. apibrėžtumas (Holvoet, Tamulionienė 2006; Spraunienė 2008b, 2011; Judžentis 2012: 103–105).

3 PAV. Įvardžiuotinių formų reikšmių klasifikacija DLKG (1997: 174–175)

Prie reikšmių ir funkcijos neaiškumo prisideda tai, kad kaip lygiaverčiai minimi dar ir įvairūs reikšmių atvejai. Antai viename specialybės kalbos vadovėlyje vardijamas ĮF vartojimas rūšiai reikšti, daiktui iš kitų daiktų išskirti, ypatybei pabrėžti ir kartu – šių formų vartojimas įvardijant institucijų, įstaigų, pareigybių pavadinimus, pasakant išskirtinę datą, kreipiantis oficialiojo stiliaus kalboje (Brūzgienė ir kt. 2013: 150), nors pastarieji trys skaidos vienetai veikiausiai tėra vardijamų reikšmių reiškinio atvejai. Atvejus atsiejus nuo reikšmių, imama gerokai ginčytis dėl jų vertinimo. Teikiama tik *pirmoji, antroji dalis, pirmasis, antrasis skyrius* (Paulauskienė 2004: 307), nors šiuos atvejus palaikius pabrėžiamosios reikšmės reiškinio ir susiejus su A. Valeckienės atliktu tyrimu, liktų tik numatyti teisę rinktis pagal norą pabrėžti. Vis dauginami atvejai ir jų vertinimo skirtumai irgi gali būti tam tikras visuotinės neįvairios ĮF veiksnys. Kad gerokų neaiškumų kyla tiek vartosenoje, tiek ir normoje, rodytų Ritos Miliūnaitės pateikiama rekomendacijų dėl ĮF vartojimo statistika: jų dviejuose trečdaliuose aiškinamasi atvejai, kai vietoj NF reikėtų ĮF, o trečdaliai autoriai vietoj ĮF siūlo vartoti NF (Miliūnaitė 2003: 81–82).

Norminamojo konteksto apžvalga atskleidžia, kad jis priklauso nuo kalbos reiškinio iširtumo lygio, o tyrimus gerokai apsunkina neaiškumai, kurių ištakos siekia ĮF susidarymo pamatą – įvardžio **i-* reikšmę. Šiam įvardžiui susiliejus su būdvardžiu, tikrosios reikšmės nebėra kaip nustatyti, o nuo interpretacijos priklauso ĮF ir jų funkcijos samprata, atitinkamai – vieta gramatinių kategorijų sistemoje. Tiesa, tokios mokslinės interpretacijos leido susidaryti tam tikram ĮF reikšmių klasifikacijos pamatui, tačiau normos sklaidos darbuose ryškėja ir įvairių kitokių reikšmių derinių. Normos svyravimus savu ruožtu lemia ir įžvelgiamas ĮF traukimosi iš vartosenos polinkis.

2. VARTOJIMO TERMINIJOJE NORMA

Įžvelgiant ĮF keitimo neįvardžiuotinėmis polinkį ir matant svarių jo priežasčių, būtinojo jų vartojimo įvairiomis reikšmėmis nelinkstama teigti. Tačiau nuomonė dėl ĮF terminijoje kitokia: daugumoje darbų kartojamas teiginys, kad vartoti ĮF terminuose būtina. Teiginys formuluojamas aiškiai, bet normos pagrindas nenurodomas, o ir pačia formuluote daug kas nepasakoma.

2.1. Normos formulavimas

Būtinybę terminuose vartoti ĮF nurodo A. Kaulakienė (1973), atkreipusi dėmesį į tai, kad vartoseną terminijoje² ir terminų žodynuose dar nėra iki galo sutvarkyta. Ši norma teikiama ir *Kalbos patarimuose*, NF vartojimą rūšiai ir išskiriamajai daikto ypatybei reikšti sudėtiniuose terminuose ir pavadinimuose įvertinant nuoroda *neteiktina* (KP 2002: 26). Vadovėlyje aukštųjų mokyklų studentams teigiama: „Įvardžiuotinės formos yra būtinas sudėtinių terminų rodiklis (išskyrus tuos žodžius, kurie negali būti įvardžiuotiniai, pvz., priesagos *-inis* būdvardžiai). Net ir tada, kai būdvardinio žodžio forma pati rodo išskyrimą, terminas turi būti įvardžiuotinis. Antai žymėtieji būdvardžių laipsniai jau išskiria ypatybę iš kitų, bet terminuose turėsime tik *vyresnysis inžinierius*, *aukščiausiasis teismas* ir kt.“ (Pupkis 1980: 136). Teikiant administracinės kalbos normas pritariama: „Taigi įvardžiuotinės formos būtinai vartotinos terminuose. Neįvardžiuotinė forma čia pažeidžia lietuvių kalbos dėsnius, ją niveliuoja. Kas sako *raudoni*, *geltoni*, *juodi* serbentai, užuot sakęs *raudonieji*, *geltonieji*, *juodieji* serbentai, jau daro kalbos klaidą“ (Piročkinas 1990: 86); „Rūšiai nusakyti ir terminams sudaryti netinka paprastosios formos.“ (KKP 1998: 123). Visuomenei skirtame kalbos kultūros vadovėlyje irgi formuluojamas griežtas principas: „Įvardžiuotinės formos būtinos, kai pasakoma daiktų rūšis, tam tikras tipas ir sudaromas sudėtinis terminas.“ (Šukys 2003: 113).

Iš tokių teiginių galima spręsti, kad ĮF laikomos termino rodikliu, jį turinčiu skirti nuo paprasto žodžių junginio. Vienur jos ir tiesiogiai įvardijamos kaip būtinas sudėtinių terminų rodiklis (Pupkis 1980: 136). Tačiau ką šis rodiklis turėtų žymėti ar skirti ir kokio pobūdžio vartosenoje, nenurodoma. Juk žymėti rodikliu terminus tam tikruose terminų rinkiniuose (žodynuose, bazėse, sąvokų žodynėliuose) lyg ir nebūtų tikslinga – termino statusas gali būti atpažįstamas vien iš pateikimo terminų rinkinyje. Vieninteliame A. Kaulakienės straipsnyje aiškiai pasakoma, kad įvardžiuotiniai būdvardžiai turi būti vartojami tiek sudarant terminų žodynus, registrus, žinytus, biuletenius, terminologinius projektus, tiek ir tekstuose (Kaulakienė 1973: 30–31). Kitur kalbama gana abstrakčiai – apie ĮF būtinumą terminuose, sudarant terminus. Kad norma veikiausiai nustatyta ir rišlaus, ir nerišlaus pobūdžio tekstams, galima spręsti netiesiogiai – iš taisymsų (Keinys 2006: 299).

² Terminija paprastai suprantama kaip terminų visuma, tačiau iš A. Kaulakienės straipsnio aiškėja, kad jame šiuo žodžiu veikiausiai įvardijami rišlūs tekstai.

Nustatyti teikiamos normos santykį su funkciniais stiliumi irgi galima daugiau netiesiogiai. Žinoma, pagrindinė terminų vartojimo sritis yra moksliniai tekstai. Vis dėlto toks teiginys formuluojamas ir administracinės kalbos specialistams, teisininkams skirtuose leidiniuose (Piročkinas 1990; KKP 1998; Paulauskienė 2004; AKA 2014), o tai rodo, kad norma taikoma ir administracinei kalbai. Viename leidinyje taisomi terminai, NF vartojami publicistikoje (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 138), taigi, ir laisvojo stiliaus elementais pasižymintis publicistinis stilius yra šios normos taikymo sritis. Pagaliau vienur ir tiesiogiai pasakoma, kad ĮF vartotinos tiek mokslo, tiek kasdienėje buitinėje kalboje, tiek ir grožinėje literatūroje bei publicistikoje (Paulauskienė 2004: 308). Vis dėlto *Kalbos patarimuose* pateikiama pastaba, kad šnekamojoje kalboje ir kituose laisvuosiuose stiliumuose terminai gali būti vartojami ir NF (KP 2002: 26).

A. Valeckienės (1957) tyrimas atliktas ir ĮF klasifikacija pateikta remiantis tik būdvardžio vartosena, A. Kaulakienė irgi mini tik būdvardžių vartojimą, DLKG apibrėžtumas siejamas tik su būdvardžiu. Tačiau iš pateiktųjų citatų matyti, kad termino visuotinio žymėjimo principas taikomas ir kitomis kalbos dalimis, būtent dalyviams, įvardžiams ir skaitvardžiams. Viename straipsnyje pateikiama rišlaus teksto pavyzdžių, kur esamojo laiko neveikiamieji dalyviai vartojami tiek ĮF, tiek NF, tačiau terminų pavyzdžių pateikiama tik tokių, kurių būdvardinis dėmuo yra pavartotas ĮF (Ambrazas 1964). *Kanceliarinės kalbos patarimuose* tiesiogiai nurodoma, kad daiktų rūšiai nusakyti vartojamos ir dalyvių ĮF (KKP 1998: 123). Įvardžių ĮF terminijai neturėtų būti būdingos, nes jas gali turėti tik parodomieji, keli savybiniai įvardžiai ir asmeninis įvardis *jis, ji*. Kiek labiau joje galimi terminai, į kurių sudėtį įeina skaitvardžių formos, tačiau morfologijos ir kalbos kultūros vadovėliuose šis galimybių klausimas nesvarstomas – ĮF aptariamos ir su terminija susiejamos būdvardžio skyriuje, o kitų kalbos dalių skyriuose tik užsimenama, kad šios kalbos dalys irgi gali turėti ĮF (Jakaitienė ir kt. 1976; Paulauskienė 1983, 1994). Tiesa, A. Valeckienė rašė, kad apibrėžtumo ir neapibrėžtumo kategorija būdinga atributiniam dalyviams, tačiau tokios kategorijos visai negalima išskirti įvardžių ir skaitvardžių klasėse (Valeckienė 1986: 176).

Teikiant būtinąjį termino žymėjimą ĮF, norminamuosiuose darbuose išimčių nenumatoma ne tik funkciniam stiliumi ar kalbos dalims, bet ir atskiriems atvejams. Tik *Kalbos patarimuose* nurodoma, kad NF gali būti vartojamos, kai yra tradiciškai įsigalėjusios, ir duodama tokių pavyzdžių kaip *juoda duona, juoda kava, juodas darbas, riebi mėsa, liesas pienas, saldus pienas, sausas vynas, sausas davinys, pieniški ledai, spygliuota viela* (KP 2002:

26–28). Vis dėlto dar Kazimieras Gaivenis šių žodžių junginių kaip terminų statusu yra abejojęs: aptardamas jais grindžiamą 1994 m. laidos DLKG teiginį, kad įvardžiuotinių ir paprastųjų būdvardžių priešprieša nėra labai ryški ir nuosekli, jis nurodė, kad ir šviežiam, ir rūgščiam pienui pavadinti ĮF nereikia todėl, kad įvardijama laikina sąvokos ypatybė, o ĮF rodo nuolatinę rūšinę ypatybę (Gaivenis 1995: 8). A. Valeckienė šį atvejį aptarė tik kaip vieną iš galimų apibrėžtumo ir neapibrėžtumo priešpriešos neutralizacijos atvejų, būdingų daiktų rūšies žymėjimui, ir su terminija jo tiesiogiai nesusiejo (Valeckienė 1986: 172). Tačiau ir 1997 m. DLKG leidime, remiantis šiais pavyzdžiais, teigiama, kad tam tikrų būdvardžių paprastosios formos įsigalėjusios ir sudarant terminus (DLKG 1997: 175). Šiaip ar taip, DLKG ne teikiama būtinoji išimtis, o tik konstatuojamas vartosenos polinkis.

Tik polinkio konstatavimu laikytina ir DLKG formuluotė, kad ĮF terminuose įvairuoja (DLKG 1997: 175). Tą formuluotę iliustruojantis pavyzdys *vyriausias redaktorius* duodamas jau ir 1986 m., nurodant dar vieną galimą vartosenos polinkių priežastį – formos ilgumą ir nepatogumą vartoti ĮF (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 138). Čia atkreiptas dėmesys ir į nedėsningai vartojamas iš kitų kalbų atėjusių žodžių ĮF (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 139). Kaip vartosenos išimtis dar minimas daiktų rūšies žymėjimas priesagos *-iškas*, *-a* paprastosiomis formomis: teigiama, kad ši priesaga, panašiai kaip ir *-inis*, *-ė*, pati gali žymėti daiktų rūšį, todėl įvardžiuotinis formantas darosi nereikalingas (Valeckienė 1986: 172; DLKG 1997: 175). Taigi, terminijoje vartosenos daromos išimtis yra minimos, tačiau tiesiogiai kaip norma nėra teikiamos. *Kalbos patarimuose* taisomas vartojimo atvejis – būdvardžių su priesaga *-(ut)inis*, *-ė*; *-(urinis)*, *-ė* vartojimas sudėtiniuose terminuose išskiriamajai ypatybei reikšti (KP 2002: 26–27). Vis dėlto DLKG yra norminamojo pobūdžio leidinys, taigi joje minimos išimtis gali būti išsiaiškinamos ir ne tik kaip vartosenoje pasitaikantys atvejai.

Aptariant bendruosius ĮF vartojimo polinkius, jau suminima kur kas daugiau išimčių, nors tiesiogiai su terminija jos ir nesusiejamos. LKG pirmiausia pabrėžiama, kad apskritai priešprieša tarp apibrėžiamosios reikšmės ir paprastųjų būdvardžių nėra nuosekliai nusistovėjusi, ir priduriama, kad nuo pat susidarymo pradžios ji buvo veikiamą įvairių apibendrinamojo pobūdžio raidos polinkių, kylančių dėl daiktų apibrėžimo ĮF specifikos. Pirmiausia nurodoma būdvardžio leksinės reikšmės svarba: įvardžiuotinis būdvardis skiria ar nurodo daiktą, pažymimojo žodžio sąvoką papildydamas savo leksine reikšme, o įvardinė dalelė tik pažymi, kad išskiriamasis ar nurodomasis daiktas yra žinomas, todėl pasitaiko atvejų, kad būdvardis ir vienas, be įvardinės dalelės, gali pakankamai apibūdinti daiktą,

padaryti jį žinomą, – tada vietoj įvardžiuotinių ir atsiranda paprastųjų formų. Kaip antra negriežtosios koreliacijos apraiška nurodoma tai, kad tarmėse įvardinė dalelė nepridedama prie aukščiausiojo laipsnio būdvardžių, nes jie savo funkcinė reikšmė labai artimi įvardžiuotiniams būdvardžiams, išskiriantiems daiktus palyginti didesnės žymimosios ypatybės kiekiu (*vyriausias sūnus*, plg. *vyriausias redaktorius*). Trečia, atskirai minima, kad kai kuriose tarmėse ĮF nelinkstama reikšti labai specifinės reikšmės išskiriamųjų ir rūšinių pažyminių, nes jie gali vien savo leksine reikšmė išskirti daiktus, pvz.: *juodas pūdymas*, *kanapėta višta* (LKG 1965: 511). Beje, A. Valeckienė (1986) šią išimtį iliustravo pavyzdžiais *juoda ir balta duona*, *saldus ir rūgštus pienas*. Kaip ketvirta išimtis LKG minimas faktas, kad ĮF neturi santykiniai įvardžiai. Penktoji – perkeltinės būdvardžių reikšmės, kurios yra atitrūkusios nuo pagrindinės būdvardžio reikšmės (*baisi kantrybė*, *gyvas tėvas*). Nurodoma ir tai, kad ĮF nevertojami priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai (LKG 1965: 511). Kadangi LKG yra norminamojo pobūdžio, šios išimtys gali būti išsiaiškinamos ne tik kaip tarmių ar dabartinės vartosenos duomenys, bet ir kaip norma.

DLKG irgi užsimenama apie tai, kad būdvardis vien leksine reikšmė gali apibrėžti daiktą kaip žinomą, ir teigiama, kad paprastųjų ir ĮF priešprieša nėra ryški ir nuosekli, nurodomi neutralizacijos atvejai (DLKG 1997: 175). A. Valeckienė opozicijos neutralizaciją aiškino taip: „daiktų apibrėžimas įvardžiuotiniais būdvardžiais priklauso ne tik nuo jų santykio su paprastaisiais būdvardžiais, bet ir nuo jų sintaksinio bei semantinio ryšio su daiktavardžiu ir platesnio konteksto. Dėl to esant tam tikram kontekstui, apibrėžtumo / neapibrėžtumo koreliacija, t. y. „bendra“ / „individualu“ neutralizuojama ir vietoj įvardžiuotinio būdvardžio vartojamas paprastasis. Neutralizacijos sintagminėmis sąlygomis silpnėja įvardžiuotinių / paprastųjų būdvardžių opozicija ir paprastųjų formų vartoseną platėja.“ (Valeckienė 1986: 171).

Taigi, gramatikose ir kituose darbuose tiesiogiai terminijai išimčių netaikoma, tačiau vardijama įvairių apskritai ĮF vartojimui būdingų neutralizacijos atvejų ir svarių veiksnių, dėl kurių ĮF gali būti pakeistos paprastosiomis. Kaip aiškėja, šios išimtys ir veiksniai terminijoje turėtų priklausyti nuo to, koks numatomas santykis tarp rūšies žymėjimo ir ĮF vartojimo, o ypač – santykis tarp rūšies žymėjimo ir termino žymėjimo.

2.2. Tiesioginė ir netiesioginė argumentacija

Kuo būtinojo vartojimo terminijoje norma grindžiama, norminamuosiuose darbuose tiesiogiai nepasakoma. Žinoma, ją argumentuoti ir nėra tokio pobūdžio darbų paskirtis, tačiau argumentų beveik nepateikiama nė kalbos normas aiškinant.

Kai kuriuose darbuose mėginama pasitelkti NF ir ĮF opoziciją, o ji neretai nusakoma kaip reikšmių skirtumas. Reikšmių numatoma ne viena, tai ir skirtumas aiškinamas keliomis reikšmėmis ar jų deriniais (LKG 1965: 505). Taikant apibrėžtumo koncepciją, skirtumo pagrindu laikoma apibrėžtumo priešprieša: ĮF žymi daikto ypatybę nurodydamos, kad tas daiktas yra žinomas, o NF tik žymi daikto ypatybę (DLKG 1997: 174). Tačiau tokia opozicija ir tegali nusakyti skirtumą tarp paprastųjų ir ĮF, o ne būti ĮF vartojimo terminijoje kriterijus. Pavyzdžiui, junginiu *didžioji upė* daiktas nurodomas kaip žinomas, tačiau šis junginys nėra terminas. Arnoldas Piročkinas mėgino pasitelkti smulkesnį semantinį pogrupį – išskiriamąją reikšmę: neįvardžiuotiniai būdvardžiai pasako apskritai daikto ypatybę, tiesiog konstatuoja daiktą turint tą ypatybę (pvz.: *greitas traukinys*, *raudona uoga*), o ĮF ne tik konstatuoja ypatybę, bet dar ją išskiria iš kitų daikto ypatybių, pvz.: *greitasis traukinys*, *raudonoji uoga* (Piročkinas 1990: 86). Vis dėlto ir šis aiškinimas per daug bendras, nes uoga ĮF išskiriama, tačiau junginys *raudonoji uoga* nėra terminas. Ir A. Valeckienė, skirdama du išskiriamosios reikšmės žymiklius – išskiriamuosius ir rūšinius pažyminius, didelio skirtumo tarp jų neįžvelgė, kaip skiriamuosius bruožus nurodė tik didesnę rūšinių pažyminių susijimą su pažymimuoju žodžiu, didesnę apibendrinimą, tikslesnį daiktų apibrėžimą (jų pavadinimų pasakymą) ir tai, kad rūšiniais įvardžiuotiniais būdvardžiais žymimiems daiktams suprasti nereikia tam tikro konteksto, jie suprantami visų bet kokiam kontekste (Valeckienė 1957: 184). Turbūt todėl A. Piročkino darbe pasitelkiama dar viena priešprieša, tik tada ĮF susiejamos su terminija: „Pirmuoju atveju ypatybė gali būti ir atsitiktinė, laikina, o antruoju atveju ji bus nuolatinė, esminė. Todėl įvardžiuotinės formos vartotinos sudarant terminus, pridedant prie jų pagrindo daiktavardžio esminę ypatybę išreiškiantį pažyminį, kaip tai turime pasakyme *greitasis traukinys*.“ (Piročkinas 1990: 86). Laikinės ir nuolatinės ypatybių priešpriešą kriterijumi laikė ir K. Gaivenis, ją iliustravo dar ir tokiu pavyzdžiu: *gyvenamasis namas* tam tikru laiku gali būti negyvenamas, bet vis tiek vadinamas *gyvenamuoju namu*, *geriamojo vandens* dabar gali niekas negerti, bet jis vis tiek bus *geriamasis vanduo*, t. y. tam tikros kokybės vanduo (Gaivenis 1995: 8).

Viename kalbos kultūros vadovėlyje būtinas termino žymėjimas ĮF grindžiamas galinčia susidaryti dviprasmybe: NF irgi gali rodyti rūšį, tačiau ji būtų dviprasme, todėl terminijoje turi būti vartojama tik įvardžiuotinė būdvardžio ar kito žodžio forma (Paulauskienė 2001: 24).

Tačiau bent šiek tiek paaiškinti normą mėginama retai. Kur kas dažnesnis kitoks modelis: išvardijamos ar suklasifikuojamos ĮF galimos turėti reikšmės ir, aptarus vieną jų pogrupį, būtent rūšies žymėjimą, nurodoma, kad ĮF vartojamos terminijoje. Nei priešastingumo ryšio, nei santykio tarp rūšies žymėjimo ir vartojimo terminijoje paprastai neminima. Beje, ir reikšmės pogrupis vadinamas nevienodai: vienur kaip rūšiniai pažyminiai (Valeckienė 1957), kitur kaip daiktų (LKG 1965) ar daikto (Jakaitienė ir kt. 1976) rūšies žymėjimas, daiktų rūšies reiškinas (DLKG 1997), rūšinės daikto ypatybės žymėjimas (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 137), daikto rūšies nurodymas (Paulauskienė 1994).

A. Valeckienė, aptarusi rūšinius pažyminius, konstatuoja: „Kadangi rūšiniai pažyminiai dažniausiai rodo kokias nors individualias, grupei daiktų apibendrintas ypatybes, su pažymimuoju žodžiu reiškiančias tos grupės pavadinimą, tai su tokiais įvardžiuotiniais būdvardžiais labai dažnai yra sudaromi terminai, pvz., kalbos mokslo terminai.“ (Valeckienė 1957: 186). LKG šis teiginys kartojamas, tik prieš tai nurodoma, kad įvardžiuotiniai būdvardžiai su tam tikrais pažyminiais gali išreikšti daiktų rūšies pavadinimą (LKG 1965: 507). Jokio priešastingumo ryšio ar santykio neminima nė DLKG, tik pasakoma, kad išskiriamieji įvardžiuotiniai būdvardžiai su tam tikrais pažymimaisiais žodžiais gali reikšti ir daiktų rūšį, ir nurodoma, kad su tokiais būdvardžiais dažnai sudaromi įvairių mokslo sričių terminai (DLKG 1997: 174). Iš tokių formuluočių, kitaip nei iš 2.1 poskyryje cituotų norminamojo pobūdžio darbų, aiškėtų, kad nei rūšies žymėjimo visuotinumą, nei termino žymėjimo būtinumą nenustatoma. Kita vertus, rūšies žymėjimą skiriant kaip keliapakopės klasifikacijos pogrupį, netiesiogiai numatoma galimybė rūšies nežymėti. Juk jei rūšinė reikšmė skiriama kaip apibrėžiamosios reikšmės (ar jos pogrupio – išskiriamosios reikšmės) pogrupis, tai pogrupiui neturėtų būti svetimi grupės dėsniai. O aptariant grupę numatoma įvairių išimčių, neutralizacijos ir NF konkuravimo su ĮF atvejų. Minima net ir tiesiogiai su rūšies žymėjimu susijusi neutralizacija – specifinės reikšmės būdvardžių ĮF neavartojimas. Kadangi rūšies žymėjimas yra ir vienas iš apskritai ĮF vartojimo atvejų, tai jam turėtų būti būdingi ir bendri ĮF neavartojimo polinkiai. Jie grindžiami svariais veiksniais, tokiais kaip ĮF nykimas tarmėse ir neavartojimas bendrinėje kalboje, menkas reikšmės skirtumas nuo NF (taigi ir nedidelė opozicijos svarba), vadinasi, toliau beliktų daryti prielaidą, kad tolesnė ĮF

vartojimo rūšiai žymėti raida, kaip ir tokia jų vartojimo kitomis reikšmėmis kryptis, turėtų būti nykimas.

Vis dėlto taikant keliapakopę klasifikaciją skiriama ir tarpinė grandis, įsiterpanti tarp apibrėžiamosios reikšmės ir rūšies žymėjimo, būtent išskiriamoji reikšmė. A. Valeckienė (1957), nurodžiusi, kad išskiriamieji pažyminiai išskiria daiktus pagal būdvardžio leksinę reikšmę, skiria išskiriamuosius pažyminius ir rūšinius pažyminius. Tiesa, išskyrimo būdai abiem šiems pažyminių pogrupiams numatomi vienodi: 1) vieno ar kelių daiktų išskyrimas iš daugelio kitų į juos panašių daiktų palyginti didesniu žymimosios ypatybės laipsniu (*Motina su didžiąja mergike skalbėsi; Naujoji kaiminka pasirodė kandi*); 2) daikto skyrimas nuo kito panašaus daikto kokia nors viena ypatybe, kuri yra priešinga to kito daikto ypatybei (*Dešinysis petys kiek žemiau; Naujasai pirminykas geriau ažu senąjį*); 3) vieno daikto išsiskyrimas iš daugelio kitų tos pat rūšies daiktų kokia nors specifine, individualia ypatybe, kuri apskritai nėra būdinga visiems tos rūšies daiktams (*Kadaise čia buvo šventa vieta, stovėjo aukuras ir degė amžinoji ugnis; Driuožėtuosius maišus palik grūdams, o į lygiuosius supilk roputes*). Tiksliau, daiktų išskyrimo būdai vardijami ir pavyzdžiais iliustruojami išskiriamųjų pažyminių poskyryje, o rūšinių pažyminių poskyryje pasakoma tiek, kad jie apibrėžia daiktus tokiais pat būdais kaip išskiriamieji pažyminiai, tik rečiau rūšis žymima pirmuoju būdu, dažniausiai trečiuoju, ir pateikiama rūšinių pažyminių pavyzdžių: 1) *Kad prabestum keletą vagonų, tuoj įkiščia ankstyvųjų bulvių; Gailius verda nuo slankto, nuo piktojo kosulio*; 2) *Didėsės remunės niekai, mažosios (ramunėlės) kvepia; Reikia apskritojo nopielnyko*; 3) *Saldieji svogūnai; Raudonosios bulvės nebijo puavimo; Raudonieji dobilai*. Kaip matyti, skirtumas tarp išskiriamuosius ir rūšinius pažyminius iliustruojančių pavyzdžių nedidelis, tai, kaip ką tik minėta, nurodo ir A. Valeckienė. Jei iš tiesų skirtumas menkas, tai toliau tokia klasifikacija leistų daryti prielaidą, kad abiem tarpinės reikšmės porūšiams – išskiriamiesiems pažyminiams ir rūšiniams pažyminiams – turėtų būti būdingi vienodi polinkiai. Vis dėlto kituose darbuose tarp išskyrimo ir rūšies žymėjimo brėžiama riba: pirmuoju atveju IF skirtumas nuo NF nedidelis, jį galima panaikinti intonacija, konteksto elementais, todėl daugeliu atveju tai pačiai informacijai perteikti formas galima laisvai rinktis, o terminijoje IF yra kas kita – jos turi specialią paskirtį žymėti rūšinę daikto ypatybę (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 137). Išeitų, kad rūšies žymėjimas yra būtinesnis nei įvardžiuotinių formų turima išskiriamoji reikšmė, nors A. Valeckienė ir nurodo vienodus tiek išskiriamiesiems, tiek rūšiniams pažyminiams daiktų išskyrimo pagal ypatybę būdus.

Tokio skirtumo darymo priešasčių irgi galima ieškoti A. Valeckienės (1957) atliktame vartosenos tyrime. Remdamasi senaisiais raštais kalbininkė galiausiai padarė išvadą, kad rūšiniai pažyminiai yra tolesnės išskiriamųjų pažyminių raidos rezultatas – išskiriamoji reikšmė rutuliojosi apibendrinimo ir kartu stipresnės determinacijos linkme. Padaryta ir tokia išvada, kad apibrėžiamoji reikšmė dabartinėje kalboje tampa pagrindinė, o pabrėžiamoji nyksta. Nebent tai leistų paaiškinti rūšinės ypatybės žymėjimui teikiamą didesnę svarbą, o ir spėti, kad rūšies žymėjimas ĮF turbūt laikomas perspektyviu kalbos raidos polinkiu, todėl, šiaip jau ĮF funkcijoms dylant, jį kaip visuotinį principą linkstama perkelti į terminiją.

Tokią prielaidą tarsi ir patvirtintų Aldonos Paulauskienės darbuose išvelgiami ĮF teikimo terminijai pokyčiai. 1986 m. jos kartu su bendraautore parengtame darbe išvada ir dėl terminijos dar pateikta kiek abejojant: „Tais atvejais, kai ryški žodžio terminologinė paskirtis, gal ir geriau būtų vartoti įvardžiuotinę formą, bet kitais atvejais turbūt reikėtų pripažinti laisvą formų konkurenciją.“ (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 138). Tiesa, 1994 m. leidinyje, išvardijus tradicinės gramatikos nustatomas įvardžiuotinių būdvardžių reikšmes, rūšį terminologine prasme reiškiantys būdvardžiai išskirti kaip mažiausiai paklūstantys bendram polinkiui ĮF nevertoti, tačiau irgi pridurta: „nereikia būti terminologu, kad pastebėtum tendenciją vietoj įvardžiuotinės formos vartoti paprastąją“ (Paulauskienė 1994: 224). Būtinumas ĮF vartoti terminijoje nepabrėžtas. O 2001 m. jau formuluojama išimčių nenumatanti taisyklė, kad darant dvižodžius terminus „reikia laikytis taisyklės: jeigu būdvardis ar koks kitas žodis gali būti įvardžiuotinis, tai terminijoje tinkama tik įvardžiuotinė forma be jokių išimčių.“ (Paulauskienė 2001: 204). Mėginimas taisyklę pagrįsti rodytų, kad terminijai ĮF teikiamos jau ne dėl jų prigimtinės galimybės žymėti rūšį, o dėl visų įmanomų reikšmių: „Pagrindinė įvardinės formos darybos paskirtis – pabrėžti, apibrėžti ir išskirti. Todėl įvardžiuotiniai būdvardžiai ar subūdvardėję dalyviai labai tinka terminijai, kuriai būdingas apibrėžtumas ir skyrimas iš kitų analogiškų dalykų tarpo.“ (Paulauskienė 2001: 204). Toks teiginys irgi patvirtintų, kad veikiausiai būtent terminijoje išvelgiama šiaip jau linkusios į niveliaciją opozicijos perspektyva. Tačiau kartu minimas dar vienas kriterijus – norminamoji tradicija: „Tokia terminų daryba jau yra tradicinė, įteisinta, kodifikuota, nors ir neįvardžiuotinė forma gali rodyti rūšį.“ (Paulauskienė 2001: 204). Žinoma, čia pateiktas mėginimas išsiaiškinti normos pagrindą tėra šio straipsnio autorės interpretacija, nes tiesiogiai norma paprastai neargumentuojama.

Tiesioginių argumentų galima rasti bene vieninteliame A. Kaulakienės straipsnyje. Jame nurodoma, kad nuoseklus ĮF vartojimas „padėtų susidaryti terminų sistemiškumui, kuris paprastai atspindi atitinkamų sąvokų sąsają. Antra vertus, būtų galima išvengti įvairavimo, kuris nepageidautinas terminų žodynuose“ (Kaulakienė 1973: 30–31). Išeitų, kad būtinąjį termino žymėjimą nustatančios normos pagrindas yra sistemiškumo siekis. Kiek pagrįstas kitas argumentas – kad nevertojant ĮF terminų žodynuose prieštaraujama jau nusistovėjusiai įvardžiuotinių būdvardžių vartosenai – būtų galima įvertinti tik ištyrus to laikotarpio (apie 1973 m.) vartoseną. A. Kaulakienės straipsnyje principą siūloma taikyti visur, t. y. priklausomąjį dėmenį būdvardį turinčius terminus ĮF būtinai žymėti tiek tekstuose, tiek terminų rinkiniuose. Taigi, išeitų, kad tiriamuosiuose darbuose daugiausia tik kaip ryškus vartosenos polinkis išvelgtas rūšies žymėjimas, tiesiogiai ir netiesiogiai siejamas su neutralizacijos atvejais, terminologijoje turėtų tapti visuotiniu principu, ir kaip tokį jį numato terminologinės paskatos, būtent terminų sistemiškumo principas. Vis dėlto terminologijos darbuose dėl ĮF būtinumo irgi iškyla tam tikrų abejonių. Antai K. Gaivenis (1975), pirmą kartą ėmėsis sistemingiau aptarti sudėtinius dvižodžius terminus, tarp galimų jų gramatinių konfigūracijų minėjo ne tik įvardžiuotines, bet ir paprastas formas (*trukdantis veiksnys, krintantis šaltinis*). Kitame straipsnyje jis svarstė, kad iš tiesų dažnai nelengva būna nustatyti, ar reikia terminui ĮF, nors apskritai šios formos terminijai reikalingos (Gaivenis 1995: 8). O Stasys Keinys, pažymėjęs, kad dėl terminologijos įtakos labai skvarbiai plinta įvardžiuotinės lytys, stumdamos iš vartosenos paprastasias, ir tiesiogiai nurodė, kad terminologijoje jos ne visais atvejais reikalingos ar juo labiau būtinos (Keinys 2004: 81). Vis dėlto atskirai ĮF būtinumo ar nebūtinumo klausimas terminologijos darbuose nesvarstomas.

Iš pateiktosios apžvalgos aiškėtų, kad iš pažiūros aiškiai teikiama norma yra dvilypė. Viena vertus, nustatomas būtinasis ĮF vartojimas terminijoje, tačiau net jei toks teikinys grindžiamas sistemiškumo siekiu, ĮF raidos stipresnės determinacijos link polinkiu ar dar kokiais nors, šio straipsnio autorei neįžvelgiamais, svariais argumentais, tokią normą paneigia ne tik tiriamojo, bet ir norminamojo pobūdžio darbuose pateikiama reikšmių klasifikacija. Tai, kad rūšies žymėjimas laikomas išskiriamosios ar apibrėžiamosios reikšmės pogrupiu, leidžia manyti, jog pogrupiui turėtų būti nesvetimi semantinės grupės polinkiai, o šiai numatoma įvairių išimčių, neutralizacijos atvejų ir apskritai pateikiama veiksnių, kurie yra pakankamai svarios ĮF nevertojimo priežastys. Kita vertus, galimybę ĮF nevertoti numato ir tiesiogiai su rūšies žymėjimu siejama išimtis (*juoda ir balta duona*), o ir dauguma trumpai

teaptariant šį semantinį pogrupį pateikiamų formuluočių rodytų, kad kaip rūšies žymiklis ĮF turėtų būti gana fakultatyvi. Todėl ir įžvelgtina dvejopa norma – teigianti būtinąją termino žymėjimą ĮF ir tą žymėjimą numatanti kaip iš esmės fakultatyvų.

Tokių neaiškumų nekiltų, jei norminamuosiuose darbuose būtų aiškiai apibrėžiamas rūšies žymėjimo ir termininės vartosenos santykis, tačiau taip nėra. Iš kai kurių darbų galima spręsti, kad rūšies žymėjimas ĮF ir terminas yra tapatinami. *Kalbos praktikos patarimuose* (1976) tarp įvardžiuotinių žodžių vartojimo atvejų buvo minimas rūšinės daikto ypatybės žymėjimas, bet jis iliustruotas tokiais pavyzdžiais kaip *valgomoji druska, trumposios bangos, siuvamoji, kuliamoji, kertamoji mašina, kombinuotieji pašarai* ir kt. (KPP 1976: 114). Viena mokomajame leidinyje iš pradžių pasakoma, kad su įvardžiuotiniais būdvardžiais sudaromi įvairių mokslo sričių terminai (*atviroji vagystė, viešoji tvarka, bendroji ieškinio tvarka, laisvoji ekonominė zona*), o skiriant būdingiausius įvardžiuotinių būdvardžių vartojimo atvejus minimas jau tik ĮF vartojimas rūšinei daikto ypatybei reikšti ir pateikiama analogiškų pavyzdžių, pvz.: *atskiroji nutartis, radioaktyviosios medžiagos, smulkusis verslas, viešasis administravimas* (Kunevičienė 2003: 146). Tiesa, dabartines morfologijos normas teikiančiuose *Kalbos patarimuose* skirtumą būtų galima įžvelgti: juose kaip taisyklė teikiamas būtinasis rūšies reiškinys terminuose, o kaip išimtis (*juoda duona* ir pan.) nurodoma šiaip rūšies reiškiniai būdinga išimtis (KP 2002: 26). Tačiau DLKG, kuri irgi yra dabartines morfologijos normas teikiantis leidinys, remiantis tokia išimtimi daroma išvada, kad tam tikrų būdvardžių paprastosios formos įsigalėjusios ir sudarant terminus. Jei iš tikrųjų ĮF prigimtinė galimybė žymėti rūšį pasitelkiama tik kaip terminams teikiamos normos pagrindas, terminijoje dėl jos keliamų sistemiškumo reikalavimų principą darant visuotinį, tai rūšies žymėjimo išimtys terminijai neturėtų būti taikomos.

Taigi, jei būtinojo ĮF vartojimo terminijoje norma kuo nors ir grindžiama, tas pagrindas nėra pakankamai aiškus ir net norminamuosiuose darbuose yra painiojamas. Pagrindo neaiškumas, jo neaiškinimas ar aiškinant nurodomi nevienodi kriterijai, ĮF reikšmių klasifikacijos sudaroma interpretacijos galimybė vartosenos atitiktį tam tikro pagrindo galinčiai turėti normai turėtų daryti keblią.

3. VARTOJIMO RIŠLIUOSE TEKSTUOSE POLINKIAI

Būtinuoju termino rodikliu ĮF laikančios normos ir vartosenos neatitiktis konstatuoti užtektų bet kurio internete skelbiamo ekonomikos mokslo žurnalo. Tačiau iškart

tenka minėti ir vieną šios vartosenos lemiamą apribojimą – joje akivaizdžiai nepakankamai laikomasi kalbos normų ar net visiškai jų nesilaikoma. Tačiau tame pačiame leidinyje ar net tame pačiame jo numeryje spausdinamų straipsnių kalbos kokybė skiriasi. Tai skatina daryti prielaidą, kad leidiniai kalbos redaktorių neredaguojami, pasirūpinti redagavimu patikima patiems autoriams, o šie savo nuožiūra pasitelkia skirtingos kvalifikacijos kalbos tvarkytojus arba pasikliauna turimomis kalbos žiniomis. Ir daugiau ar mažiau trūktina kalbos normų atžvilgiu yra daugelio ekonomikos mokslo periodinių leidinių kalba, taigi, pasirinkti idealiosios vartosenos nėra iš ko. Kita vertus, tokia realioji vartoseną teikia ir vieną privalumą – geriau atskleidžia kalbos vartotojams kylančius neaiškumus. Įvertinus visas šias aplinkybes, pasirenkama tekstų atranka: atmetami tie moksliniai straipsniai, kuriuose nepaisoma pačių bendriausių kalbos normų, o kituose ryškėjantys ĮF nevertojimo dėsningumai nagrinėjami. Iš viso pasirinkta 60 publikacijų, išspausdintų 2006–2016 m.

3.1. Kriterijaus ir semantinės ribos neaiškumai

Normos nepaisymu laikyti visus tekste vartojamo žodžių junginio priklausomojo dėmens formos įvairavimo atvejus būtų nepagrįsta, nes tai numatyta norminamuosiuose darbuose. Vieno žodžių junginio pagrindu gali būti realizuota bendroji NF ir ĮF opozicija, kuri gramatikose siejama su ĮF būdinga apibrėžiamąja reikšme arba apibrėžtumo kategorija. DLKG nurodoma, kad apibrėžtumo kategoriją būdvardžių ĮF sudaro, santykiaudamos su paprastosiomis tokiu būdu: ĮF žymi daikto ypatybę, kartu nurodydamos, kad tas daiktas yra žinomas, o paprastosios formos tik žymi daikto ypatybę (DLKG 1997: 174). Tiesa, tokia opozicija, kaip jau aiškėjo iš A. Valeckienės darbų ir LKG bei DLKG teikiamos reikšmių klasifikacijos, leidžia žinomą daiktą nurodyti skirtingais būdais – jį išskirti (išskiriamoji reikšmė), nurodyti iš anksčiau žinomą jo ypatybę (nurodomoji reikšmė) ir žymėti daikto rūšį. Taigi, ši opozicija numato, kad ir reiškiant rūšį daiktas bus nurodomas kaip žinomas, tačiau ji nenumato, kad tame pačiame tekste daiktas negali būti nurodomas kaip nežinomas, tiesiog pasižymintis viena ar kita ypatybe.

Moksliniai tekstai yra palanki terpė tokiai ne tik norminamųjų darbų, bet ir kalbos gramatinės sistemos numatomai opozicijai realizuoti. Juk juose sąvokos dažnai apibrėžiamos ir aiškinamos, o sąvokos apibrėžimas ar aiškinimas yra požymis, kad daiktas yra žinomas. Tačiau tas sąvokas apibrėžiant ar aiškinant gali būti minima ir ypatybių, kurios tapo pagrindas sudarant sąvoką žymintį terminą. Tai ir matyti iš viename moksliniame straipsnyje

pateikiamos bendrosios rinkos istorijos apžvalgos: *Europos integracija visų pirma susijusi su rinkos kūrimu ir tobulinimu (Miniokas, 2003), todėl 1986 m. Suvestiniame Europos akte buvo kalbama apie bendros rinkos sukūrimą. Tuo metu dar labiau išryškėjo būtinumas kurti bendrą rinką, kurioje valstybių sienos netrukdytų ekonominei veiklai. Bendroji rinka apibrėžiama kaip tokia valstybių ekonominės integracijos forma, kuriai būdingas laisvas prekių, kapitalo ir asmenų judėjimas (Vilpišauskas, 2003)*³ (EVAP 2007 1(8): 101). Pirmaisiais dviem žodžių junginio *bendra rinka* pavartojimo atvejais kaip tik ir nurodoma tokia bendra ypatybė, kuri, kaip aiškėja iš trečiojo pavartojimo atvejo, jau tampa sąvoką žyminčio termino pagrindu. Apibūdinant šį atvejį aptartomis normos formuluotėmis, būtų galima teigti, kad žodžių junginiu *bendra rinka* ypatybė du kartus paminima kaip paprasta, o trečią kartą ji jau minima kaip daiktą išskirianti. Taikant kitas norminamuosiuose darbuose pateikiamas formuluotes, ĮF žymimą ypatybę būtų galima įvardyti jau ne kaip atsitiktinę ar laikiną, o kaip nuolatinę, esminę. Taikant ĮF reikšmių klasifikacijos kriterijų, žodžių junginį *bendroji rinka* tektų laikyti rūšies nurodymo atveju. Taigi, kad ir kuris norminamuosiuose darbuose minimas ĮF nuo NF skiriantis kriterijus šiuo atveju būtų taikomas, visi jie numatyti ĮF vartojimą trečiuoju atveju ir visi sutaptų.

Tačiau kitais atvejais kriterijaus klausimas tampa keblus. Pirmiausia, tokių neaiškumų kelia kontekstas, kai objektai ar reiškiniai klasifikuojami arba tiesiog minimos jų rūšys. Skiriant arba minint daiktų rūšis, kaip numato su rūšinės ypatybės žymėjimu siejami daiktų išskyrimo būdai, turėtų būti nurodomi pagal kitų daiktų ypatybėms priešingas ar specifiškumu pasižyminčias ypatybes išskirti daiktai, taigi, turėtų būti vartojama ĮF. Tokių atvejų vartosenoje pasitaiko, pvz.: *Įkeičiamas turtas gali būti skirstomas į nekilnojamąjį ir kilnojamąjį* (T 2005 3(32): 17); *Pagal ekonominę klasifikaciją valstybės išlaidos yra skirstomos į paprastąsias ir nepaprastąsias išlaidas* (EVAP 2015 2(37): 7); *Mokymasis šiame kontekste nagrinėjamas plačiai, apimant tiek formalųjį, tiek neformalųjį bei savaiminį mokymąsi* (VPA 2011 4(10): 634); *Savanoriška migracija apima tokius migracijos tipus: laikinąją, apykaitinę, pastoviąją, turistinę ir sezoninę* (VPA 2014 1(13): 154). Tačiau neretai pasitaiko ir NF vartojimo atvejų, pvz.: *Šios priemonės naudojamos dviejų lygių suinteresuotų šalių vizijų derinimui: vietinio lygmens (vadinamasis „horizontalus koordinavimas“) ir vyriausybinių lygmens („vertikalus koordinavimas“)* (VPA 2013 4(12): 596). Sakinyje paryškintais žodžių junginiais įvardytų sąvokų pavadinimai yra sudaryti daiktų ypatybių priešinio pagrindu, taigi, remiantis rūšies reiškinio kriterijumi, jų būdvardiniai dėmenys turėtų būti vartojami

³ Iliustracinių sakinių kalba netaisyta.

ĮF. Rūšies reiškinio kriterijus ĮF skatintų vartoti ir sakiniuose *Regioninės politikos tikslas – plėtoti regionų **materialų** ir **nematerialų** turtą bei potencialą* (VPA 2013 1(12): 65), *Tai **formalus** ir **neformalus** verslumo švietimas, mokymai, taip pat kitos verslo vadybos mokomosios programos* (VPA 2012 2(11): 223) paryškintus būdvardžius, juolab nurodyti rūši sakinyje *Migracija diferencijuojama ir pagal organizacinę pobūdį į **organizuotą** ir institucionalizuotą, **savarankišką** ir kt.* (VPA 2014 1(13): 153), nes čia vartojamas veiksmazodis *diferencijuoti*, kuris sudaro sąlygas vardyti rūšinius vienetus. Tačiau, jei taikomas būtent rūšies žymėjimo, o ne besąlyginio ĮF vartojimo terminuose kriterijus, tai čia kaip tik gali būti tas su rūšies žymėjimu ar apskritai su ĮF vartojimu siejamas neutralizacijos atvejis, kai ĮF neavartojama dėl to, kad daiktus pakankamai išskiria specifinės pažymimųjų žodžių reikšmės, rūšinės priešpriešos, pagaliau semantinis kontekstas ir sintaksinės aplinkybės, kurios neleidžia susidaryti dviprasmybei tarp paprastos ir išskiriamosios ypatybės žymėjimo.

Pasitelkus kitą norminamuosiuose darbuose minimą kriterijų – laikinos sąvokos ypatybės ir nuolatinės rūšinės ypatybės priešpriešos, šiais atvejais irgi turbūt taptų visiškai pateisinamos ir NF. Juk sąvokų ypatybės gali būti suprantamos ne kaip nuolatinės rūšinės, o kaip laikinos. Ir iš tiesų vartosenoje matyti polinkis objektus skirstant į jau žinomas, nusistovėjusias daiktų rūšis, tokias kaip *kilnojamas* ir *nekilnojamas* turtas, ĮF vartoti reguliariau, o skiriant naujas, tik viename ar kitame straipsnyje pateikiamas rūšis, labiau įvairuoti. Dažnai linkstama į NF, ir net veiksmazodžiai *skirti*, *skirstyti*, *diferencijuoti*, *rūšiuoti*, *grupuoti*, kaip matyti iš pavyzdžių, nuo jos rinkimosi nesulaiko. O sakiniuose *Taigi kaip žmogiškuosius išteklius galima traktuoti visus gyventojus, tik skiriant juos į **realius** (darbingo amžiaus, ekonomiškai aktyvius) ir **potencialius** (iki darbinio amžiaus, nedirbantys, pensininkai, kurie gali būti įtraukiami į įvairų darbą)* (T 2008 3(44): 2), *Todėl tikslinga visus investuotojus skirstyti į tris grupes: **konservatyvius**, **racionalius** bei **agresyvius*** (EVAP 2007 1(8) 52) prisideda dar ir tai, kad tokius žodžių junginius, kurių pagrindinis žodis praleidžiamas, keblu laikyti terminais. Taigi, aptariamų neaiškumų gali kilti dėl terminijoje taikytino kriterijaus neapibrėžtumo ar kelių kriterijų netiesioginio numatymo, tačiau net ir vadovaujantis A. Kaulakienės straipsnyje iškeliamu ir daugelyje norminamųjų darbų teikiamu besąlyginio termino žymėjimo kriterijumi, pagal kurį ĮF tekste terminai turi būti žymimi visada, šiais atvejais tokių neaiškumų kiltų.

Ir kitais atvejais tekstuose susidaro aplinkybių, keliančių neaiškumų, iškeliančių kriterijaus klausimą ir net atskleidžiančių tam tikrą kriterijų prieštarą. Pavyzdžiui, tekste apie

darniąją plėtrą iš pradžių aptariama *darniosios plėtros* sąvoka ir ją žyminčio termino būdvardinis dėmuo nuosekliai vartojamas ĮF, pvz.: *Bet jei **darniąją plėtrą** laikysime politika, tai jos įgyvendinimas priklauso nuo institucijų svarbos ir reikšmės, jų kompetencijos; Akivaizdu, kad **darnioji plėtra** yra susijusi su demokratija, žmogaus teisėmis, gero valdymo praktika (Dumitrache 2013) (MLA 2015 2(7): 190).* Tačiau toks nuoseklumas neišlaikomas tam tikruose sakiniuose, pvz.: ***Darnios plėtros** neįmanoma pasiekti neįtraukiant į šią veiklą įmonių; Įmonės **darnios plėtros** gali siekti naudojamos keletą modelių (MLA 2015 2(7): 192).* Šiais atvejais ĮF vartoti veikiausiai neleidžia suvestinio tarinio prasminė dalimi⁴ einančio veiksmožodžio reikšmė – siekiamam objektui apibrėžtumas nebūdingas. Rūšinės ypatybės žymėjimas pagal gramatikos darbuose pateikiamą klasifikaciją savaime turėtų lemti ir apibrėžtumą, o kuriamam dalykui apibrėžtumas nebūdingas, turbūt todėl, net ir terminui pasirinkus ĮF ir to principo gana nuosekliai laikantis, tokiais atvejais daroma išimtis – vartojama NF. Tos išimtys, iš dalies lemiamos žodžių junginio pagrindinio dėmens sąsajos su veiksmožodžiais *kurti, kurtis, rasti, atsirasti, įgyvendinti, siekti* ir pan., daromos ir kituose leidiniuose, pvz.: *Esmenis klausimas – kaip mes galime **sukurti darnią visuomenę ar darnų vystymąsi?** (TE 2008 1(2): 37); Globalistai (hiperglobalistai) globalizaciją apibrėžia kaip naują žmonijos istorijos epochą, kurioje **atsiranda viena globali rinka su globalia konkurencija kaip pažangos varikliu** (VSE 2011 3(12): 205); Administracinis žmogus <...>, nors ir negali **pasiekti absoliutaus racionalumo, vis dėlto jo siekia** (VPA 2012 2(11): 324). Rinktis NF turbūt skatina ir veiksmožodžiai *naudoti, matuoti*, nes su jais vartojamas ne pastovusis žodžių junginys, o tam tikra ypatybe pasižymintį objektą reiškiantis junginys, pvz.: *Tokio pobūdžio rodiklių rinkiniai <...> sunkiai pritaikomi **matuojant darnią plėtrą** įmonėje (MLA 2015 2(7): 193); Kitaip tariant, **nematerialaus turto naudojimas** nemažina paties turto kiekio ir dydžio (VSE 2014 2(4): 214).**

Vis dėlto NF žodžių junginio būdvardiniai dėmenys pavartojami ne tik tokiais išimtiniais atvejais, bet ir tada, kai jie tegali būti termino sudedamoji dalis, nes žodžių junginiu įvardijama sąvoka arba jis tiesiogiai susijęs su samprata, pvz.: *Tai leidžia daryti išvadą, kad **darnios plėtros sąvoka** daugialypė ir kompleksinė (MLA 2015 2(7): 190); **Darnios įmonės samprata** yra glaudžiai susijusi su **darnios plėtros koncepcijos samprata** (MLA 2015 2(7): 192). Klasifikuojamus objektus įvardijančių žodžių junginių NF dar būtų galima aiškinti sąvokos ypatybės laikinumo ir nuolatinumo kriterijaus taikymo rezultatu, kai kuriuos atvejus gal net būtų galima laikyti ypatybių konstatavimu, tačiau kai suklasifikuoti*

⁴ DLKG tokie tariniai laikomi prijungiamaisiais žodžių junginiais (DLKG 1997: 508–509).

objektai yra apibrėžiami, tai jau akivaizdu, kad ypatingai jiems priskiriama tiek kaip nuolatinė, tiek kaip esminė, tiek kaip daiktą iš kitų daiktų išskirianti, kad žymimas daiktas yra žinomas, kad žymima tam tikra rūšis ir kad žodžių junginys įvardija sąvoką, taigi yra terminas. Taigi, kad ir kuris kriterijus būtų taikomas, visi jie sutaptų ir turėtų būti vartojama IF. Vis dėlto ši forma pasirenkama ne visada, pvz.: *Pagal veiklos terminą fondai skirstomi į **atviro ir uždaro tipo** fondus. **Atviro tipo** investiciniai fondai neturi nustatyto veiklos termino. <...> **Uždaro tipo** investiciniai fondai turi nustatytą veiklos terminą (VSE 2011 1(1): 118); **Aktyvus investicijų valdymas** – tai toks valdymo būdas, kai investiciniai sprendimai daromi remiantis ateities tendencijų prognozavimu. **Pasyvus investicijų valdymas** – tai toks valdymo būdas, kuriuo siekiama, kad investicijų grąžos ir rizikos charakteristikos atitiktų tam tikro rinkos segmento ar indekso grąžą bei riziką (VSE 2011 1(1): 118); Mokslinėje literatūroje dabartinės verslo grupės skirstomos į turinčias **vertikalias ir horizontalias organizacines struktūras. Vertikalios organizacinės struktūros** verslo grupėms būdinga tai, kad jos nukreiptos į tiekėjų ir gamintojų santykius, t. y. „įmonių, susijusių tiekėjų–gamintojų santykiais, rinkinys“, o **horizontalios** – tai „susijusios įmonės skirtingose pramonės šakose, savo struktūra panašios į konglomeratus“ (Lamin, 2007) (VSE 2012 2(2): 68).*

Kai kuriais atvejais lyg ir mėginama daryti skirtumą, t. y. sąvoką įvardijančio žodžių junginio būdvardinis dėmuo vartojamas IF, o įvardijant objektą, juolab priklausomą nuo tokių veiksmazodžių kaip *matuoti*, pasirenkama NF, pvz.: *Siekiant tikslo pirmiausiai buvo išnagrinėta **darniosios plėtros koncepcijos** problematika, dimensijų traktavimas ir įgyvendinimo lygmenys, nes tik išsiaiškinus pačios koncepcijos esmę, galima kelti konkrečius **darnios plėtros** uždavinius ir numatyti jų įgyvendinimo priemones (MLA 2015 2(7): 190); **Nagrinėdami nematerialųjį turtą**, mokslininkai susiduria su **nematerialaus turto** identifikavimo, išmatavimo ir vertinimo problemomis (VSE 2014 2(4): 214–215). Čia būtų galima manyti, kad daromas skirtumas tarp objektinės reikšmės žodžių junginio ir sąvoką žyminčio termino, tačiau tuose pačiuose tekstuose pasitaiko ir atvirkštinių atvejų, pvz.: *Sunkiai paaiškinamas produktyvumo padidėjimas XX a. antroje pusėje laikytinas **nematerialaus turto tyrimų** srities pradžia. Vis dėlto ženkliai padidėjęs produktyvumas tuo metu buvo aiškinamas kokybiškesniais žmogiškaisiais ištekliais ir technologine pažanga, konkrečiai dar nesiejant to su **nematerialiuoju turtu** (VSE 2014 2(4): 214–215). O tokie atvejai jau rodytų ne dėsningas išimtis, o tai, kad veikiausiai nė vienas iš norminamuosiuose darbuose minimų kriterijų nėra žinomas arba nėra aiški riba tarp išskiriamosios ir paprastos ypatybių žymėjimo, nuolatinės ir laikinos ypatybių įvardijimo, juolab rūšinės ypatybės žymėjimo atvejo ir termino. Turbūt todėl**

nagrinėjamoje vartosenoje randasi ir nemažai pavyzdžių, kuriuos būtų galima sieti ne su kokiais nors dėsningumais ar veiksniais, o nebent su A. Paulauskienės konstatuotu klausos neturėjimu, nejautra įvardžiuotiniams būdvardžiams, pvz.: *Pereinamoji ekonomika šiandien suprantama kaip perėjimas nuo centralizuoto rinkos valdymo prie **laisvos rinkos**. Daugelis šalių, kurios siekia pereiti prie **laisvosios ekonomikos**, perėjo iš **laisvosios ekonomikos** į reguliuojamą. <...> Perėjimas prie **laisvosios rinkos** prasideda nuo privatizavimo, nes privatizavimo metu atsiranda galimybė turėti nuosavo turto (VSE 2012 1(2): 62); Primityvios ekonomikos šalyse didžiąją investicijų dalį sudaro **realios investicijos** (investicijos į fizinį turtą), o šiuolaikinėje ekonominėje sistemoje – finansinės investicijos. **Realūs aktyvai** įvertina šalies ekonominį turtingumą, tuo tarpu finansiniai aktyvai atspindi teises į **realius aktyvus** (Bodie, Kane, 2008). Finansinio investavimo institucijų vystymasis stipriai veikia **realiųjų investicijų** augimą ir paprastai abi šios formos viena kitą papildo, o ne konkuruoja tarpusavyje (EV 2010 15: 178).*

Aptartieji atvejai daugiausia sietini su neaiškumais, vartosenoje galinčiais kilti dėl kriterijaus neapibrėžtumo ar kriterijų painiojimo, tačiau moksliniai straipsniai atskleidžia ir tokių ĮF neavartojimo faktų, kurie labiausiai galėtų būti siejami su semantinės ribos, skiriančios ĮF nuo NF, neryškumu ir atitinkamai – su sunkumais ją nustatyti. Pavyzdžiui, iš toliau pateikiamo konteksto matyti, kad daugeliu atvejų būdvardžiai *materialus, -i; nmaterialus, -i* veikiau apibūdina daiktą, nei nurodo išskiriamąją daikto ypatybę ar žymi rūšį, o tokiaime kontekste ir žodžių junginys *materialus turtas*, kuris šiaip jau yra įsigalėjęs kaip terminas, mažai kuo nuo jų tesiskiria, pvz.: *Prekyba tradiciškai suvokiama kaip prekyba **materialiomis**, turinčiomis fizinį pavidalą, **prekėmis** (**materialiais** kilnojamais **daiktais**), išskyrus elektros energiją, vandenį ir dujas, kai jie nėra paruošti parduoti riboto tūrio arba nustatyto kiekio. Europos Sąjungos Tarybos direktyva (2006) „Dėl pridėtinės vertės mokesčio bendros sistemos“ „prekę“ apibrėžia kaip **materialų turtą**. Pagal šią direktyvą „prekė – bet koks daiktas“. Tačiau taip pat pažymėtina, kad JAV ir Japonija prekių kategorijai priskiria ir **nematerialios kilmės** prekes. **Nematerialios kilmės** prekių (angl. digital goods) pardavimo veikla prekybos įmonės pradėjo verstis tada, kai atsirado galimybė parduoti (t. y. užsakyti ir pateikti) prekes internetu. **Nematerialaus pavidalo** prekėmis tapo iki tol tradicinėje prekyboje **materialų pavidalą** turėjusios prekės (tokių prekių pavyzdžiais gali būti muzika, žaidimai, knygos) (Diorio, 2001). Pagrindinis skirtumas, kad Europos Sąjungoje **nematerialios kilmės** prekės vis dėlto priskiriamos paslaugų kategorijai (VSE 2013 2(3): 235). Ypač dažnas būdvardžių *formalus, -i; neformalus, -i; legalus, -i; nelegalus, -i; oficialus, -i; neoficialus, -i* NF*

vartojimas irgi turbūt atspindi semantinės ribos neryškumą, tampantį neaiškumu vartosenai, pvz.: *Tampant sudėtingiems ir mažiau apibrėžtiems valstybės ir visuomenės ryšiams, **formalios** ir **neformalios** šios sąveikos **priemonės** tampa lankstesnės ir universalesnės* (VPA 2013 3(12): 381); ***Nelegalų darbą** kontroliuojančių institucijų statistinė informacija atskleidžia, kad **nelegalaus darbo** mastai pastaruoju metu didėja. 2012 m. **nelegalaus darbo** atvejų užfiksuota tris kartus daugiau nei 2011 m. per tą patį laikotarpį; **Nelegalus darbas** dažnai įvardijamas skirtingais pavadinimais. Tokios sąvokos kaip „juodasis darbas“, „nedeklaruojamas darbas“, „neoficialus užimtumas“, „neoficialus darbas“, „paslėptas nedarbas“ ir daugelis kitų pavadinimų yra vartojami apibūdinti šį paradoksalių reiškinių* (VPA 2014 4(13): 660); *B. Martinkus ir kt. mano, kad viena iš priežasčių, kodėl atsiranda **nelegalaus darbo** reiškinys, yra **oficialaus darbo** neradimas* (VPA 2014 4(13): 661); *Taip pat nereikia pamiršti, kad bet kokius duomenis vienam gyventojui šiose šalyse gali iškreipti migracija, kuri **oficialioje statistikoje** fiksuojama pavėluotai* (MLA 2010 2(2) 15).

Menka reikšmės riba yra ir tarp žodžių junginių *atvira ekonomika* ir *atviroji ekonomika*, *bendra rinka* ir *bendroji rinka*, *laisva prekyba* ir *laisvoji prekyba*, *laisva rinka* ir *laisvoji rinka*, *mišri ekonomika* ir *mišrioji ekonomika*, *tobula konkurencija* ir *tobuloji konkurencija* ir pan. Net jeigu jie į ekonomikos terminų žodynus dažniausiai įtraukiami kaip turintys IF, vartosenoje ypač dažna NF. Kontekstai rodytų, kad įsigalėti šių junginių IF veikiausiai neleidžia tai, kad jie artimesni paprastą daikto ypatybę žymintiems žodžių junginiams. Pavyzdžiui, paprastos ypatybės konstatavimo atvejais būtų galima laikyti žodžių junginius tokiuose sakiniuose: *Specializacija ir **laisvi mainai** sudaro sąlygas inovacijai, efektyvumo ir visų dalyvaujančių šalių gerovės augimui* (ŽŪM 2009 3–4(16): 185); *Perėjimo prie **laisvos rinkos** procesas turėjo pateisinti gyventojų lūkesčius pasiekti Vakarų Europos šalių pragyvenimo lygį* (VSE 2016 2(1): 63); *Jei **tobula konkurencija** egzistuotų realiame pasaulyje, į pozicionavimą rinkoje nukreiptos strategijos būtų neveiksmingos* (MLA 2009 3(1): 35); *Penkių konkurencinių jėgų poveikio slopinimas ir generinių strategijų taikymas pagrįstas **netobulos konkurencijos** rinkos struktūrose: **atviroje monopolijoje**, monopolinėje konkurencijoje ir oligopolijoje* (MLA 2009 3(1): 36–37). Žinoma, šiais atvejais, bent jau kai kuriais iš jų, kontekstas leistų pavartoti ir IF, tačiau reikšmės skirtumas būtų nedidelis, o IF yra ilgesnės. Kita vertus, tuose pačiuose tekstuose dažnai susidaro aplinkybių, kuriomis tarsi labiau tikėtų paprastą ypatybę nurodantis žodžių junginys, pvz.: *Studijų krepšelio modelis įdiegia **laisvą konkurenciją** aukštojo mokslo sektoriuje* (VPA 2012 2(11): 269); ***Laisva prekyba** yra ypač svarbi tokioms mažoms ir atviroms ekonomikoms kaip Lietuva* (ŽŪM 2009 3–4(16): 185). Vis

dėlto termino esmė kelia jo vienodumo reikalavimą, įskaitant ir formaliąją raišką, ir būtent šis reikalavimas gali būti paskata tekste visais atvejais vartoti vienodos formaliosios raiškos žodžių junginį.

Visi tie vartosenoje kylantys neaiškumai, nedidelis reikšmės skirtumas tarp ĮF ir NF ir kartu termino formos vienodumo reikalavimas gali būti formos įvairavimui priešingo jos polinkio – formos vienodinimo paskata. Nagrinėjamojoje vartosenoje esama pavyzdžių, kai tekste ne tik žymint paprastą ypatybę, bet ir žodžių junginiu akivaizdžiai įvardijant sąvoką, jį siejant su koncepcija, samprata ar metodu pasirenkama vienoda jo formalioji raiška, ir būtent NF, pvz.: *Mokslo darbuose labai skirtingai suprantamas ir apibrėžiamas **darnus vystymasis**. <...> Įvairiose šalyse analizuojami **darnaus vystymosi** teoriniai ir praktiniai aspektai* (TE 2008 1(2): 37); *Apibendrinant galima teigti, kad masto efektas parodo planinio centralizuoto ir rinkos ūkio elementų suderinamumo galimybes **mišrioje ekonominėje sistemoje**, o pateikto konkurencingo **mišrios ekonominės sistemos** (ūkio) modelio analizė tą ne tik patvirtina, bet ir atskleidžia privataus verslo konkurencinių pranašumų prielaidas* (EV 2009 14: 854); *Perkainojant turtą tikroji vertė turi būti nustatoma pagal **aktyvią rinką**. **Aktyvi rinka** – rinka, kurioje turtas atitinka nurodytas sąlygas* (EVAP 2013 4(32): 13). NF yra universalesnė – ji tinka tokiomis aplinkybėmis, kai kontekstas labiau skatina ar bent leidžia rinktis ypatybės konstatavimą. Kita vertus, jei žodžių junginiu įvardijama sąvoka tame tekste yra apibrėžiama, aiškinama ar klasifikuojama, jei tas būdvardinio žodžio ir daiktavardžio junginys vartojamas sampratai, teorijai, koncepcijai ar metodui įvardyti, vien jau tai jį leidžia atpažinti kaip terminą. Papildomas morfologinis rodiklis tampa nebebūtinus. Be kita ko, žodžių junginio kaip termino statusą žymi ir dažnas jo kartojimas tekste. Taip dviprasmybės susidarymo galimybės moksliniuose tekstuose beveik nelieka, juolab kad, kaip matyti, dažnu atveju ĮF nuo NF skiria mažas reikšmės skirtumas.

3.2. Žodžio kilmės veiksnys

Kai kurie nagrinėjamos vartosenos pavyzdžiai rodytų, kad joje kiek skirtingai pateikiami lietuviški ir tarptautiniai žodžiai, nors tokia skiriamoji riba nebrėžiama jokiame norminamajame leidinyje. Tiesa, apie ĮF nedėsningą vartojimą svetimų kilmės žodžiuose vienur trumpai yra užsiminta (Paulauskienė, Tarvydaitė 1986: 139).

Lietuviško ir nelietuviškos kilmės žodžio nevienodą vertinimą pirmiausia rodytų tie atvejai, kai abu žodžiai atsiduria lygiaverčiu sintaksiniu ryšiu siejamame žodžių junginyje,

bet vieno vartojama IF, kito – NF, pvz.: *Netradiciškai imami vertinti ir **viešosios bei privačios partnerystės** principai, jų turinys ir reikšmė į rezultatus orientuotame kultūros valdyme. XV a. pabaigoje pastebimai stiprėja **viešojo ir privataus sektorių** verslo modeliais grįsti santykiai. Tačiau analizuojant kultūros valdymo probleminius aspektus galima skirti pastangas **viešosios ir privačios partnerystės (VPP) efektyvumui kultūroje užtikrinti** (VPA 2010 32: 62); **Absoliutaus ir lyginamojo pranašumo** teorijos metė iššūkį merkantilizmui (ŽŪM 2009: 3–4(16): 185); **Įmonės likvidumas gali būti vertinamas įvairiai, tačiau dažniausiai taikomi rodikliai yra: einamasis likvidumas, kritinis likvidumas, absoliutus likvidumas ir įmonės grynasis apyvartinis kapitalas** (MLA 2016 2(8): 193). Juolab lietuviško ir tarptautinio žodžio forma skiriasi, kai jie tiesioginiu sintaksiniu ryšiu sakinyje nesiejami, pvz.: **Mažesnio viešojo sektoriaus** gynėjai laikosi nuomonės, kad didesnė valstybės išlaidų dalis bendrajame vidaus produkte kenkia ekonomikai ir jos plėtrai, nes valstybė perkelia papildomus išteklius iš **efektyvaus ekonomikos sektoriaus, prie kurio priskiriamas privatus sektorius, į viešąjį sektorių** (EVAP 2015 2(37): 7); **Šalis turi lyginamąjį pranašumą, jei ji gali produktus (prekes) pagaminti santykinai pigiau, t. y. mažesniais alternatyviais kaštais** negu jos prekybos partneris, ir laisvai jais prekiauti (ŽŪM 2009: 3–4(16): 185).*

Apskritai tokie nelietuviškos kilmės būdvardžiai kaip *absolutus, -i; efektyvus, -i; maksimalus, -i; minimalus, -i; modernus, -i; nominalus, -i; optimalus, -i; potencialus, -i; privatus, -i; racionalus, -i, realus, -i* šio tyrimo objektu pasirinktuose moksliniuose straipsniuose dažniausiai vartojami NF, pvz.: **Šie svarstymai reikšmingi apskaičiuojant minimalias kapitalo sąnaudas, t. y. siekiant maksimalios įmonės vertės ir kartu racionalios kapitalo struktūros** (EVAP 2011 2(22): 88); **Iš visų neoklasikinių modelių, skaidomų pagal tobulos ir netobulos kapitalo rinkos veiksnius, esant tobulos kapitalo rinkos prielaidoms, labiausiai paminėtinos optimalios kapitalo struktūros tezės yra optimalaus įsiskolinimo laipsnio teorija ir kapitalo struktūros nustatymas pagal Modigliani ir Miller (1958) teoremą** (EVAP 2008 4(13): 76); **Krizė – tai žemiausia potencialaus nacionalinio produkto atžvilgiu ekonominio ciklo stadija** (MLA 2016 2(8): 163); **Lietuvos ekonomika buvo viena sparčiausiai augančių pasaulyje, nes realus BVP augimas siekė net 10,3 proc.** (EVAP 2009 1(14): 169); **Primityvios ekonomikos šalyse didžiąją investicijų dalį sudaro realios investicijos (investicijos į fizinį turtą), o šiuolaikinėje ekonominėje sistemoje – finansinės investicijos** (EV 2010 15: 178); **Čia skiriamas: realus kapitalas – mašinos, pastatai, įrengimai, nominalus kapitalas – piniginis** (EVAP 2008 4(13): 72).

Šiais atvejais poveikio veikiausiai turi ir veiksniai, skatinantys rinktis lietuviškų būdvardžių NF: tokių žodžių junginių artimumas ypatybės žymėjimo žodžių junginiams; dažnai tekste susidaranti aplinkybės, kuriomis galima nurodyti tiek daikto ypatybę, tiek vartoti terminą; menkas IF ir NF skirtumas ar sunkumas šią semantinę ribą skirti; neaiškus IF vartojimo terminijoje pagrindas ir kriterijus. Visa tai jau aiškėjo 3.1 poskyryje minint žodžių *formalus, -i; neformalus, -i; legalus, -i; nelegalus, -i; materialus, -i; nematerialus, -i; oficialus, -i; neoficialus, -i* vartojimo polinkius. Tačiau NF visi šie ir kiti tarptautiniai žodžiai vartojami ir tada, kai jie tegali būti laikomi tik termino sudedamąja dalimi, nes tais žodžių junginiais įvardijamos teorijos, metodai, koncepcijos, hipotezės, net terminai, pvz.: **Modernios portfelio teorijos** vystymuisi didelės įtakos turėjo H. Markowitz darbai, kurie buvo orientuoti į **efektyvaus portfelio** paiešką. H. Markowitz pirmasis pasiūlė **efektyvaus portfelio terminą**. **Efektyvus portfelis** yra apibūdinamas kaip portfelis, kuris turi mažiausią riziką, esant tam tikram pelningumui, arba didžiausią pelningumą, esant tam tikram rizikos lygiui (EVAP 2007 1(8): 52); **Kita struktūrinio požiūrio į konkurenciją teorija – efektyvios struktūros hipotezė** – teigia, kad teigiamas sąryšis tarp pelningumo ir rinkos koncentracijos atsiranda ne dėl rinkos galios (TE 2008 1(2): 103); **Kumuliatyvaus priešastingumo teorija** akcentuoja grįžtamąją migracijos poveikį tiek asmens motyvacijai, tiek socialinėms ir ekonominėms struktūroms (VSE 2013 1(3): 110).

Klasifikuojant objektus ar reiškinius ir įvardijant jų rūšis, net ir gana įsigalėjusių terminų priklausomaisiais dėmenimis einantys tarptautiniai žodžiai irgi dažnai vartojami NF, pvz.: **Visai pagrįstai VKC, vertindamas miškų urėdijų ekonominę veiklą, taiko ne nominalios kainos, o diskontuotų pinigų srautų metodą** (ŽŪM 2016 2(23): 89); **Kaštų lygio priklausomybė nuo gamybos apimtys lemia horizontalias ir vertikalias įmonės augimo ribas. Horizontali riba** suprantama dvejopa prasme: kaip vieno produkto gaminama apimtis <...> ir kaip prekių įvairovė vienos įmonės ribose <...>. **Vertikali riba** susijusi ne tik su įmonės vidaus, bet ir su išorės masto ekonomija (TE 2007 2(1): 32); **Pasak Ferreiro ir kt. (2009), produktyvios valstybės išlaidos** apibrėžiamos kaip tokios, kurios papildo privataus sektoriaus gamybą ir sukelia teigiamą išorinį efektą privataus sektoriaus įmonėms, teigiamai veikia ribinį kapitalo ir darbo produktyvumą. **Neproduktyvios išlaidos** taip pat kuria šalyje gerovę, tačiau jų poveikis neretai stabdo ekonomikos augimą (EVAP 2015 2(37): 11); **P. Sanchez, J. E. Ricart (2010) pateikė dvi verslo modelių konfigūracijas, kurios gali būti pritaikytos mažas pajamas generuojančiose rinkose: 1. Izoliuoti verslo modeliai, pagrįsti eksploataavimo strategija, siekiant**

efektyvumo naudojami nuosavi įmonės išteklių ir pajėgumai. 2. Interaktyvūs verslo modeliai, pagrįsti tyrinėjimo (angl. exploration) strategija (TE 2016 1(10): 179).

Žodžių *maksimalus, -i; minimalus, -i; optimalus, -i* ĮF rinkimąsi gali skatinti ir toks veiksnys kaip ne tik tiriamojo, bet ir norminamojo pobūdžio darbuose minima neutralizacija. Tiesa, juose minima tik tai, kad linkstama nevertoti aukščiausiojo laipsnio lietuviškų būdvardžių ĮF, ir su terminija tai tiesiogiai nesiejama, tačiau, kaip atskleista, netiesioginę sąsajos galimybę numato gramatikose pateikiama ĮF reikšmių klasifikacija, kartu – rūšinės ypatybės žymėjimo ir termino santykio neapibrėžtumas. Tai vartosenoje gali būti interpretuojama kaip galimybė morfologiniu rodikliu nežymėti ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžių nelietuviškų atitikmenų. Nagrinėjamoje vartosenoje lietuviškų į termino sudėtį įeinančių aukščiausiojo laipsnio būdvardžių irgi pasitaiko nežymimų, pvz.: *β parametru vektorius yra numatomas pagal didžiausių tikėtinumą* (MLA 2016 2(8): 194); *Kiekvienos lygties (ekonometrinio modelio) parametru vertinimui panaudotas mažiausių kvadratų metodas* (MTS 2010 2(23): 54).

ĮF dažnai nevertojami ir kiti nelietuviškos kilmės būdvardžiai, pvz.: *Asmenys, dirbantys su individualios veiklos pažymomis, sumoka 1,5 karto didesnes VSD ir PSD įmokas* (EVAP 2015 2(37): 27); *Mažiausiai svarbiu laikomas vadovų palaikymo ir skatinimų įgyvendinti inovatyvius pokyčius organizacijoje trūkumas* (EVAP 2013 3(31): 29); *Globali ekonomika ir tarptautinis atvirumas lemia tai, kad nėra nė vienos išsivysčiusios valstybės, kuri konkurencingumo didinimo nepaskelbtų vienu pagrindinių savo ekonominės politikos prioritetų* (EVAP 2015 2(37): 39); *Iš šio apibrėžimo galima aiškiai suprasti trumpalaikio turto, pinigų srautų, likvidaus turto poveikį įmonės turto ir vertės dydžiui* (MLA 2016 2(8): 194); *Kiti du statistiškai reikšmingi fiktyvūs kintamieji buvo skirti 2008 m. finansinės krizės įtraukimui į modelį* (TE 2012 2(6): 183); *Racionalios kapitalo struktūros teoriniai tyrimai leidžia modernioje finansavimo teorijoje išskirti dvi elementarias tyrimų sritis* (EVAP 2008 4(13): 73); *Tada jau pastebimas fundamentalių veiksmų neveikimas, ir darosi aktualu suprasti lūkesčių priežastis ir būsimą vartotojų elgesį* (VSE 2012 1(2): 66).

Į ekonomikos terminiją daug tarptautinių žodžių patenka verčiant terminus iš anglų kalbos, o joje ĮF nevertojama. Tai pirmiausia skatintų ir rišliuose tekstuose ryškėjantį polinkį nevertoti tarptautinių žodžių ĮF sieti su tiesioginiu vertimu, t. y. anglų kalbos poveikiu. Tačiau šis veiksnys greičiausiai veikia kartu su visais iki šiol paminėtais veiksniais. NF dar ir yra universalesnė, ir trumpesnė. Ypač svarbus veiksnys gali būti tai, kad tarptautinis žodis moksliniame tekste dažnai asocijuojasi su terminu ir būtent jis gali atlikti tą funkciją, kuri

norminamuosiuose darbuose skiriama ĮF, t. y. žymėti terminą. Kita vertus, tarptautiniai žodžiai dažniausiai dar ir turi specifinę leksinę reikšmę. Tarp NF ir ĮF esant nedideliame reikšmės skirtumui, dviprasmybės galimybė nesusidaro. Kaip rodytų aptarti atvejai, kaip tik susidaro tokių aplinkybių, kai galima žymėti tiek paprastą, tiek išskiriamąją daikto ypatybę, tiek laikiną, tiek ir nuolatinę. O jei dar tokią priklausomąjį dėmenį turintis žodžių junginys nuolat kartojamas ir (ar) juo žymima sąvoka tame tekste apibrėžiama ar klasifikuojama, tai norminamuosiuose darbuose nustatomas morfologinis rodiklis – ĮF – moksliniuose tekstuose tiesiog gali būti perteklinis.

3.3. Dalyvių įvardžiuotinių formų nevertojimas

Nagrinėjamoje vartosenoje ryškus polinkis nevertoti ne tik būdvardžių, bet ir dalyvių ĮF, ypač padarytų iš tarptautinių žodžių. Matyti, kad jų linkstama nevertoti, kai dalyvis, ypač būtojo laiko, rodo iš pasyvaus veiksmo kylančią ypatybę, apibendrinamą kaip būdingą daikto ypatybę (*diskontuoti pinigų srautai, fiksuota palūkanų norma, konsoliduotas biudžetas, kvalifikuotas darbas, kvalifikuotas darbuotojas, kvalifikuota darbo jėga, monopolizuota rinka, padengtos obligacijos, subalansuotas augimas, subalansuotas biudžetas, suinteresuotas asmuo, terminuota sutartis* ir kt.), pvz.: **Konsoliduoto biudžeto sandara pateikiama 1 paveiksle** (MLA 2014 1(6): 51); *Europos Sąjungoje plačiausiai praktikoje naudojama fiksuotų tarifų skatinimo priemonė* (VPA 2014 2(13): 260); *Dar vienas veiksnys, lemiantis tiesiogines užsienio investicijas – kvalifikuota darbo jėga* (MLA 2(8): 215); *Penktasis aspektas – suinteresuotų asmenų indėlis* (VPA 2007 22: 12); *Tyrimai rodo, kad netgi darbuotojai, dirbantys pagal terminuotas darbo sutartis, turi didesnes galimybes būti paaukštinti darbe tuo atveju, jeigu dirba visą darbo laiką* (VPA 2013 4(12): 546).

ĮF nepavartojami ir esamojo laiko neveikiamieji dalyviai, žymintys su apibendrintu veiksmu susijusias ypatybes, pvz.: *Atlikti tyrimai parodė, kad Baltijos šalių listinguojamų bendrovių kapitalo struktūra skiriasi nuo išsivysčiusių valstybių bendrovių kapitalo struktūros* (EV 2010 15: 177); **Disponuojamos pajamos – tai vienas labiausiai asmeniniam vartojimui įtakos turintis veiksnys** (EVAP 2012 3(27): 13).

Kai reiškiamos akivaizdžios rūšinės priešpriešos, veikiamosios rūšies dalyvių ĮF kartais irgi nevertojamos, pvz.: *Užsakymai, reikalingi užtikrinti efektyvią patronuojančios bendrovės veiklą, sudarė sąlygas sėkmingai dukterinių įmonių, tenkinančių patronuojančios bendrovės poreikius, veiklai, o pastoviųjų kaštų padengimas patronuojančios bendrovės*

užsakymais sudarė galimybę teikti paslaugas konkurencingomis kainomis išorės vartotojams (VSE 2012 2(2): 75).

ĮF neįgyja ir lietuvišką šaknį turintys dalyviai, nors toks polinkis ir retesnis, pvz.: *Mokslininkų teigimu, **besimokanti ekonomika** – tai tokia ekonomika, kurioje individų, įmonių ir regionų sėkmę atspindi sugebėjimas mokytis (ir pamiršti senus įpročius)* (VPA 2014 3(13): 635); ***Besimokanti organizacija** sukuria tokią mokymosi aplinką, kurioje nuolat įgyjamas vis naujas supratimas tiek individų, tiek kolektyviniu lygmeniu* (VPA 2014 3(13): 636); *Pelno sąvoka suprantama kaip nuosavo kapitalo ir vidinės palūkanų normos sandaugos suma su **skolintu kapitalu** ir skirtumo tarp vidinės palūkanų normos bei **skolinto kapitalo** kaštų normos sandauga* (EVAP 2008 4(13): 74); *Pajamos yra neapmokestinamos, jei per metus jų dydis neviršija **metiniam neapmokestinamam minimumui** taikyti nustatytos ribos* (VPA 2006 15: 48). Tik NF yra įsigalėję terminai *besivystanti šalis (ekonomika, rinka)* ir *išsivysčiusi šalis (ekonomika, rinka)*, pvz.: *Verslo grupių yra tiek **išsivysčiusiose**, tiek **besivystančios ekonomikos** šalyse* (VSE 2012 2(2): 65); *Taip pat nagrinėjama **besivystančių ir išsivysusių kapitalo rinkų** sąveika* (VPA 2012 2(11): 142). Dar NF vartojami reikiamybės dalyviai, tik jų šios srities terminijoje nėra daug, pvz.: *Pagrindiniai likvidumo kintamieji, turintys įtakos įmonės vertės dydžiui yra: atsargos, pinigai ir jų ekvivalentai, **gautinos sumos** (trumpalaikis turtas) ir atidėjimai, **mokėtinios sumos** bei paskolos ir kiti įsipareigojimai (trumpalaikiai įsipareigojimai)* (MLA 2016 2(8): 194).

Taigi, visi NF vartojami dalyviai – tiek lietuviški, tiek nelietuviškos kilmės žodžiai – yra gana tipinių reikšmių, t. y. pasako su dabartyje vykstančiu ar praeityje vykusiu veiksmu susijusias nuolatinės, apibendrintas, daiktui būdingas ypatybes. Jų ir ĮF reikšmė ypač menkai skiriasi, ir įvardžiuotinis analogas, kaip nustatyta pagal būtinojo termino žymėjimo morfologiniu rodikliu normą, daugiausia tik galėtų rodyti, kad žodžių junginys turi termino statusą. Ko gero, semantinės ribos neryškumas, dėl to kylantys neaiškumai ir galiausiai formos vienodinimas lemia, kad NF vartojama ne tik sakinyje *Chaebol – tai šeimos kontroliuojamos, **diversifikuotos verslo grupės**, kurios mokslinėje literatūroje buvo ir giriamos, ir kritikuojamos* (VSE 2012 2(2): 72), kur paprastos ypatybės konstatavimą lemia sintaksinės aplinkybės, bet ir sakinyje *Apibendrinant galima pasakyti, kaip ir kitos šeimos kontroliuojamos **diversifikuotos verslo grupės**, chaebol jungia šeimos nuosavybės ir kontrolės privalumus, ir trūkumus* (VSE 2012 2(2): 78), kur jau galėtų būti vartojama išskiriamąją reikšmę ar rūšį nurodanti ĮF. Vienodos formos dėl minėtų priežasčių veikiausiai pasirenkamos sakiniuose *Narkotinių medžiagų platinimas veikiant **organizuota grupe** – tai*

*išplitęs nusikalstamumas, remiamas ekonominiais ir operaciniais ištekliais ir labai dažnai susijęs su tarptautiniais ryšiais ir Todėl narkotinių medžiagų platinimas veikiant kaip **organizuota grupė** gali paplįsti taip, kad kels tiesioginį pavojų visų gyventojų arba didelės jų dalies ramybei ir fiziniam saugumui* (VPA 2013 1(12): 143–144), nors pirmajame sakinyje žodžių junginys *organizuota grupė* tekste minimas pirmą kartą ir galėtų neįgyti ĮF kaip ypatybės konstatavimo atvejis, o kitame sakinyje jau galėtų būti įvardijama žinoma daikto rūšis ir todėl vartojama ĮF. Vis dėlto, matyt, lemia ne tik šie neaiškumai. Pati dalyvio forma gali nurodyti būdingą daikto ypatybę ir dažnai žodis turi specifinę leksinę reikšmę, taigi ĮF kaip rodiklis tampa neberekalinga, juolab kad dėl jos žodis tampa ilgesnis ir nepatogus vartoti, o reikšmės skirtumo ĮF iš esmės nesuteikia. Ne tik kaip rūšies, bet ir kaip termino rodiklis moksliniame tekste tokia forma dažnai tampa nefunkcionaliai, nes termino statusą, kaip atskleista, tokio pobūdžio tekste parodo ir daug kitų priemonių, tokių kaip žodžių junginio sąsajos su apibrėžtimi, dažnas jo kartojimas, specifinė reikšmė. Kai dalyvis yra nelietuviškos kilmės žodis, termino rodiklis yra dar ir tai, turbūt todėl nelietuviškos kilmės veikiančių ar neveikiančių dalyvių ĮF ypač neavartojamos. Nemažai gali prisidėti nagrinėjamos vartosenos ypatumai – joje itin paplitę terminai, kurių priklausomasis arba ir pagrindinis dėmuo yra nelietuviškos kilmės žodis.

Žinoma, šis vartosenoje ryškėjantis polinkis, kaip ir kiti aptarti polinkiai, nėra visuotinis principas. Įvairuojama tiek tarptekstiniu, tiek teksto, tiek žodžių junginio lygmeniu, taigi pavartojama ir ĮF, pvz.: *Pirmuoju atveju analizuojamas rinkos gautų pajamų pasiskirstymas <...>, o antruoju – **disponuojamosios pajamos**, jau po mokesčių ir socialinių išmokų* (EVAP 2015 1(36): 20); *Šių naujų įmonių vadovais tapo vieni iš **kontroliuojančiosios įmonės** vadovų bei akcininkų* (VSE 2012 2(2): 75); *Svarbiausias išorinės aplinkos aspektas socialinio verslo organizacijos kontekste yra **suinteresuotosios** šalys. **Suinteresuotosios** šalys yra tie visuomenės segmentai, kurie gali būti ir tiesiogiai neveikiami organizacijos, tačiau jos veikla gali juos paveikti* (VSE 2013 2(3): 217).

Vis dėlto vartojimo polinkiais išsiskiria tam tikra dalyvių grupė: įvairių netipinių reikšmės atspalvių (veiksmaus priemonės, veiksmo vietos ar laiko ir pan.) turintys lietuviškos kilmės dalyviai vartojami tik ĮF, pvz.: *Didžiausių valstybės išlaidų dalį (apie 30 proc.) sudaro **einamosios išlaidos*** (EVAP 2015 2(37): 9); *Lietuva neišsiskiria iš kitų **pereinamosios ekonomikos** šalių* (VSE 2012 2(2): 82); *Pensijų sistemų reformos ES valstybėse turi skatinti **kaupiamuoju principu** veikiančias papildomas savanoriškų pensijų schemas* (VPA 2006 17: 67); *Tam būtina vadovautis valiutų portfelio strategija, maksimizuojančia portfelio **perkamąją***

galią tam tikru momentu ateityje arba leidžiančia pasirinkti maksimalią perkamosios galios reikšmę tam tikrą laikotarpį (VTP 2006 1(7): 56).

3.4. Skiriamoji funkcija

ĮF vartojimas terminuose gerokai įvairuoja, tačiau tam tikrų terminų vartojamos tik ĮF. Nagrinėjamoje vartosenoje nerasta NF pavartoto būdvardžio žodžių junginyje *žmogiškasis kapitalas*, nors DLKG ir nurodomas vartosenos polinkis priesagos *-iškas, -a* vedinių ĮF nežymėti. Iš tekstų aiškėja, kad šiam būdvardžiui tokia išimtis nedaroma, pvz.: *Išryškėjo ir kiti naujų ir senųjų ES valstybių piliečių požiūrio į žmogiškąjį kapitalą skirtumai* (T 2012 3(60): 215); *Įvairiais tyrimais įrodyta, kad žmogiškasis kapitalas yra pagrindinis įvairių šalių pajamų ir gerovės svyravimo šaltinis* (VSE 2014 1(4): 90). Jokiomis sintaksinėmis aplinkybėmis NF neavartojamas ir sudėtinio termino *žmogiškieji ištekliai* būdvardis, pvz.: *Žmogiškieji ištekliai visada buvo svarbūs valstybių ir tautų raidai* (T 2011 1(54): 11); *Didžiausiu barjeru inovacijų diegimo ir plėtros procese respondentai laiko finansinių ir žmogiškųjų išteklių trūkumą viešosiose organizacijose* (EVAP 2013 3(31): 29).

Kiti priesagos *-iškas, -a* vediniai, kaip numato rūšies žymėjimo ĮF išimtis, dažnai vartojami NF, pvz.: *Savarankiškas mokymasis – mokymosi sistema, kurios daugelis mokymosi proceso aspektų yra kontroliuojami besimokančiojo* (VPA 2008 26: 100); *Savanoriška veikla kaip neatlygintina veikla visuomenei yra vis didėjančių interesų sritis* (OV 2012 64: 106).

Tik ĮF terminuose vartojamas būdvardis *grynas, -a*, pvz.: *Grynųjų investicijų kitimo rodikliai parodo šalies ekonomikos būseną tam tikrame ekonomikos cikle* (MLA 2016 2(8): 167); *Atliekant ekonominį projektų vertinimą, jeigu įmanoma, siekiama nustatyti ekonominę vidinę grąžos normą ir grynąją dabartinę vertę* (ŽŪM 2013 1(20): 65). O ir būdvardis *viešas, -a* beveik visada įgyja įvardžiuotinę formą, pvz.: *Šiuolaikinis viešasis valdymas yra itin sudėtingas reiškinys, nulemtas globalių pokyčių, suponuojančių viešojo valdymo reformų, viešųjų institucijų modernizavimo būtinumą* (EVAP 2013 3(31): 22); *Laikydami komunalinių paslaugų ir viešųjų gėrybių teikimo sektorių itin saugiu, finansiniai investuotojai skolino reikalingus verslo grupių plėtrai kapitalo srautus už mažesnę nei priimta rinkoje rizikos premiją* (VSE 2012 2(2): 77).

Nors būdvardis *bendras, -a* dažnai pavartojamas ir NF, tačiau tokiuose junginiuose kaip *bendrasis vidaus produktas, bendrasis nacionalinis produktas, bendroji pasiūla, bendroji*

paklausa, bendrosios sąnaudos ir kt. nagrinėtuose tekstuose rasta tik ĮF, pvz.: *Šių sąskaitų sistemos pagrindas – bendrasis vidaus produktas (BVP), apibūdinantis realius metinius šalies ekonominius rodiklius ir parodantis ekonomikos augimo tempus* (EVAP 2009 1(14): 167); *A. Okun (1962), išanalizavęs 1953–60 metų laikotarpio nedarbo lygio ir bendrojo nacionalinio produkto (BNP) kitimo duomenis JAV, empiriškai nustatė, kad egzistuoja reguliarus neigiamas ryšys tarp faktiško BNP ir potencialaus PNP procentinio santykio bei skirtumo tarp faktiško ir natūralaus nedarbo lygio* (EV 209 14: 140); *Vadinasi, didžiausių įtaką bendrosioms sąnaudoms turi palūkanų norma* (MLA 2012 3(4): 255). Tik įvardžiuotinė vartojama žodžių junginio trečiosios šalys priklausomojo dėmens forma, pvz.: *Apribojimai gali būti taikomi eksportui ar importui prekyboje su trečiosiomis šalimis* (T 2011 4(57): 97); *Tam iš dalies įtakos turėjo prekybos režimo su trečiosiomis šalimis pasikeitimas, Lietuvai įstojus į ES* (ŽŪM 2009 3–4 (16): 187).

Viename straipsnyje tik ĮF vartojamas žodžių junginių *sumanioji ekonomika* ir *sumanusis miestas* priklausomasis dėmuo, pvz.: *Naujausioje mokslinėje ir taikomojo pobūdžio literatūroje bei strateginiuose dokumentuose vis dažniau aptinkama sumanosios ekonomikos (angl. smart economy) sąvoka, kuri vartojama įvairaus pobūdžio kontekste: kuriant sumanųjį miestą, plėtojant ekonomiką, vykdant strateginį planavimą, akcentuojant (reklamuojant) miestų išskirtinumą. Sumanioji ekonomika yra vienas iš sumaniojo miesto komponentų, todėl natūralu, kad daugiausia dėmesio mokslinėje ir taikomojo pobūdžio literatūroje skiriama būtent sumaniojo miesto koncepcijai* (VPA 2014 3(13): 270). Kitų šiame straipsnyje vartojamų terminų, kurių pagrindinis dėmuo irgi yra *ekonomika*, būvardiniai dėmenys ĮF neįgyja, net jei tie terminai apibrėžiami ar aiškinami, pvz.: *Mokslinėje literatūroje įtinklinta ekonomika dažniausiai siejama su interneto paplitimu ir jo naudojimu ekonominiuose procesuose ir kasdieniame gyvenime; Inovatyvi ekonomika remiasi tiesioginiais ir grįžtamaisiais ryšiais tarp mokslo, gamybos ir personalo mokymo* (VPA 2014 3(13): 473).

Kaip matyti iš pavyzdžių, visų tik ĮF vartojamų terminų neįvardžiuotiniai atitikmenys turėtų visiškai kitą reikšmę ar net būtų semantiškai neprasmingi. Taigi, iš įvairuojančios vartosenos išsiskiriantis nuoseklumas rodo, kad joje, kitaip, nei nustato kodifikuotoji norma, ĮF linkstama suteikti funkciją skirti terminą ne nuo kiekvieno, o tik nuo akivaizdžiu reikšmės skirtumu pasižyminčio neįvardžiuotinio analogo. Ir toks polinkis būtų suprantamas, nes moksliniame tekste termino statusą nurodo ir daug kitų aptartų jo rodiklių. Kita vertus, 2.2 poskyryje minėta, kad vienas iš teikiant normą minimų argumentų

yra dviprasmybės vengimo siekis, taigi, šiuo požiūriu normai nėra prieštaraujama, tik ji savitai interpretuojama.

Skiriamąja funkcija būtų galima aiškinti ir gana nuoseklų lietuviškos raiškos neveikiamosios rūšies dalyvių, turinčių veiksmo priemonės, būdo, laiko ar kitų reikšmės atspalvių, ĮF vartojimą, pvz.: **Skirstomasis teisingumas** (plg. *skirstomas teisingumas*) buvo pirmasis teisingumo komponentas, į kurį tyrėjai atkreipė dėmesį (OV 2012 64: 42); Todėl socialinį – ekonominį mokesčių vaidmenį atlieka žemiau apibūdintos svarbiausios funkcijos: reguliavimo ir **perskirstomoji** (plg. *perskirstoma*) (MLA 2015 2(7): 247); Maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonė yra viena didžiausių **apdirbamosios pramonės** (plg. *apdirbama pramonė*) šakų Lietuvoje (ŽŪM 2009 1–2(16): 77); Fiksuotas tarifas ir ilgas **skatinamasis laikotarpis** (plg. *skatinamas laikotarpis*) sumažina finansinę riziką (VPA 2014 2(13): 261); Investicinių fondų valdymo įmonių metinėse ataskaitose skelbiami du rodikliai, kurie susieti su **lyginamaisiais indeksais** (plg. *lyginamas indeksas*) (MLA 2011 4(3): 6); Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, santykinai prasčiausi buvo **vartojamųjų paskolų portfelio kokybės rodikliai** (VSE 2012 2(2): 86). Šiais atvejais dalyvių NF žodžių junginiams suteiktų ryškų objektinės reikšmės atspalvį ir moksliniame tekste tokie junginiai būtų semantiškai neprasmingi. Tipinės reikšmės dalyvių ĮF tokios svarbios skiriamosios funkcijos neatlieka, todėl ji daugiau ir įvairuoja, o neretai kaip bendra pasirenkama NF. Akivaizdžios skiriamosios reikšmės neturi ir lietuviškų, juolab nelietuviškos kilmės būdvardžių ĮF. Tai, be viso komplekso kitų veiksmių, matyt, irgi lemia laisvesnę jos vartojimą ir dažną keitimą paprastąja forma. Iš tų būdvardžių grupės vartojimo polinkiais išsiskiria *bendras, -a; grynas, -a* ir *viešas, -a*, tačiau tai irgi paaiškintų skiriamoji funkcija: ekonomikos srities tekstuose dažnai vartojami ir tiesiogiai sumas įvardijantys žodžių junginiai, tokie kaip *bendra suma, bendras rodiklis, bendras pelnas, bendra vertė* ar pan., pvz.: *Mažas pinigų sumas yra brangu ir sunku investuoti, tačiau **bendra pinigų suma**, žmonių sudedama į fondą, susidaro pakankamai didelė* (VSE 2011 1(1): 116); *Svarbu įvertinti ne tik tai, kokia yra askirų veiksmių būklė, bet ir kiek jie svarbūs **bendram konkurencingumui** bei kokį poveikį atskiram veiksmiui turi finansiniai ištekliai* (VSE 2013 2(3): 268). Taigi, ta pati forma, parinkta tiek sumą įvardijančiam žodžių junginiui, tiek terminui, keltų dviprasmybės pavojų. Dviprasmybė šioje srityje dažnai galėtų susidaryti ir ĮF nepavartojus būdvardžių *viešas, -a* ir *grynas, -a*.

4. BEKONTEKSTĖ VARTOSENĄ

Patikrinti, kiek nagrinėjamą vartosena veikia terminų žodynai, būtų sudėtinga, juolab kad ne tik jų, bet ir įvairių terminų bazių pasirinkimas yra didelis. Vis dėlto, atsižvelgus į ekonomikos srities specifiškumą, būtų galima daryti prielaidą, kad sąveika abipusė. Ekonomikos mokslui Lietuvoje dar tik palyginti neseniai patyrus transformaciją, didelę dalį terminijos teko kurti iš naujo ir, kaip matyti iš tuo laikotarpiu išleistų žodynų, terminų poreikį daugiausia tenkino iš anglų kalbos verčiami terminų žodynai. Terminijos trūkstant, turėjo būti vadovaujamasi verčiamais žodynais. Kita vertus, iš jų matyti tam tikra terminų kaita, o tai leidžia daryti prielaidą, kad ir vartosena savu ruožtu koreguoja žodynuose pateikiamą terminiją, juolab kad joje terminų apyvarta didelė. Šiuolaikinėmis terminų tvarkybos sąlygomis vartosena veikia ir įvairios terminų bazės. Ypač svarbus terminų šaltinis yra Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktai. Taigi, toliau nagrinėjama, kokie polinkiai klostosi tokio pobūdžio šaltiniuose.

4.1. Įvardžiuotinių ir neįvardžiuotinių formų santykis ekonomikos terminų žodynuose

Įvertinti, kaip laikomasi nustatytos normos, pasirenkami penki ekonomikos terminų žodynai: 1994 m. išleistas Christopherio Passo, Bryano Loweso ir Leslie'o Davieso *Ekonomikos terminų žodynas* (toliau – ETŽ₁), 1997 m. išėjęs šio žodyno pataisytas ir papildytas leidimas (toliau – ETŽ₂), Vilniaus pedagoginio universiteto 1999 m. išleistas mokomasis žodynas *Ekonomikos terminai ir sąvokos* (toliau – ETS), 2005 m. Rūtos Vainienės *Ekonomikos terminų žodynas* (toliau – EŽ) ir 2006 m. išėjęs Davido W. Pearce'o *Aiškinamasis ekonomikos anglų–lietuvių kalbų žodynas* (toliau – AŽ). Visi jie versti, redaguoti ar recenzuoti ekonomikos mokslo specialistų, tačiau kalbiškai parengti nevienodai: kai kurie redaguoti kalbos redaktoriaus (ETŽ₁, EŽ), kitur kalbos redaktoriaus pavardė nenurodyta (ETŽ₂, ETS), o AŽ ne tik įrašyta redaktorės pavardė, bet ir tarp žodyno vertėjų, redaktorių ir konsultantų nurodytas Lietuvių kalbos instituto Terminologijos skyrius. Tačiau nė vienas žodynas nėra aprobuotas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, todėl atstovauja ne tiek normai, kiek vartosena.

Iš penkių pastarojo dvidešimtmečio žodynų termino būtinojo žymėjimo ĮF principas pritaikytas tik viename – EEŽ₁, ir tai jame esama 8 dvižodžių ĮF neįgijusių

terminų (*besivystanti šalis, besivystantis regionas, brangūs pinigai, išsivysčiusi šalis, neišsivysčiusi šalis, paskutinis kreditorius, prastas gaminys, taupus žmogus*) ir 8 daugiadėmenių: *besivystančių šalių ekonomika, ekonomiškiausias užsakymo dydis, jauna pramonės šaka, nukainotų prekių parduotuvė, tinkamiausių išlaidų kreivė, popieriniai ženklai su paskelbta verte, teisingas ir nešališkas požiūris, didžiausio palankumo šalių išlyga*.

Kiti 264 šiame žodyne apibrėžiami terminai, kurie gali turėti IF, ją yra įgiję⁵. Suprantama, kad tokį rodiklį yra gavę tiek būdvardžiai (*atviroji ekonomika, bendrasis pelnas, būsimoji integracija, dvigubasis apmokestinimas, juodoji rinka, karštieji pinigai, laisvoji rinka, mišrioji ekonomika, pigioji paskola, tvirtoji valiuta*), tiek ir dalyviai (*apmokestinamosios pajamos, apmokėtinamosios sąskaitos, didėjančiosios pajamos, keičiamosios obligacijos, nematomoji ranka, nemokamosios akcijos, nepadengtoji valiuta, skolinamasis kapitalas*), tiek ir skaitvardį turintis terminas (*pirmasis atvykęs – pirmasis aptarnaujamas*).

Jokių išimčių nepadaryta tarptautiniams žodžiams (*absoliutusias pranašumas, kontroliuojančioji bendrovė, konsoliduotoji renta, nominalioji kaina, pozityvioji ekonomikos teorija, privačioji bendrovė, privilegijuotoji akcija, specializuotoji parduotuvė, subalansuotojo biudžeto multiplikatorius, terminuotoji paskola*), nors terminų su tokiais priklausomaisiais dėmenimis šiame žodyne nėra daug (42 iš 264 įgijusių IF).

Termino rodiklis suteiktas ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiams (*žemiausiasis lygis, mažiausiasis ekonominis poveikis, mažiausioji paskolos palūkanų norma*), ir priesagos -iškas, -a vediniams (*grobuoniškasis kainų nustatymas, sąlygiškasis pasiskirstymas, visiškojo užimtumo pusiausvyra*).

Juo žymimi tiek trižodžiai terminai (*atvirosios rinkos operacija, dvigubosios buhalterijos sąskaitos, laisvosios prekybos zona, natūralusis nedarbo lygis, neigiamasis ekonominis poveikis*), tiek ir terminai, sudaryti iš keturių ar daugiau žodžių (*mažėjančiojo ribinio pelno dėsnis, naujųjų vertybinių popierių išleidimo rinka, nustatytosios palūkanų normos vertybiniai popieriai, sumokėtojo akcinio kapitalo dalis, laikinasis nedarbas dėl perėjimo į kitą darbą*).

⁵ Vienas terminas – *daugelį prekių gaminančioji rinka* – yra iš tų, kurie Kalbos patarimuose vertinami kaip neteiktinas atvejis.

Kitokie ĮF vartojimo polinkiai ryškėja ir šio žodyno antrosios laidos – ETŽ₂. Šiame terminų rinkinyje ĮF neturi 24,8 procento jame apibrėžtų terminų, kurie tokią formą galėtų turėti, t. y. 64 terminai (194 yra ją įgiję, žr. 1 lentelę)⁶.

Išimtyms daromos tiek būdvardžiams, tiek ir dalyviams, tik jos nėra dėsningos, plg.: *lankščioji monopolijų politika*, bet *lankstaus valiutos kurso sistema*; *nauja pramonės šaka*, bet *naujosios industrializacijos šalis*; *neigiamos investicijos*, *neigiamos santaupos*, bet *neigiamasis pajamų mokestis*; *papildoma nauda*, bet *papildomasis importo mokestis*; *paslėptos atsargos*, *paslėptas nedarbas*, *paslėpti mokesčiai*, bet *paslėptasis kainų sumažinimas*, *paslėptasis kainų pakėlimas*; *pastovios pajamos*, bet *pastoviųjų pajamų hipotėzė*; *privatus sektorius*, bet *privačiosios išlaidos*, *privatieji produktai*; *trumpasis laikotarpis*, bet *vidutinės trumpo laikotarpio sąnaudos* ir kt.

Lyg ir mėginama ĮF nežymėti aukščiausiojo laipsnio būdvardžių (*didžiausio palankumo šalių išlyga*, *geriausi tiesiniai bešališki įverčiai*), tačiau kituose terminuose tokie būdvardžiai pateikiami ĮF (*mažiausioji efektyvi gamybos apimtis*, *žemiausiasis lygis*).

1 LENTELE. Įvardžiuotinių ir neįvardžiuotinių formų santykis terminų žodynuose

ĮF ir NF santykis terminų žodynuose	ETŽ ₁	ETŽ ₂	ETS	EŽ	AŽ
Įvardžiuotinis priklausomasis dėmuo:	264	194	67	149	385
būdvardis	140	119	48	99	220
dalyvis	123	75	18	46	160
tarptautinis žodis	42	43	19	42	87
Neįvardžiuotinis priklausomasis dėmuo:	16	64	49	66	114
būdvardis	8	31	35	37	65
dalyvis	8	34	13	29	49
tarptautinis žodis	0	16	20	39	12

Būdvardžio NF aiškinti jo pozicija (*lankstaus valiutos kurso sistema*, *neskaidrus valiutos kursas*, *skubaus likvidumo rodiklis*) neleidžia analogiški terminai, kurių būdvardinis dėmuo tokioje pačioje pozicijoje įgyja ĮF (*laisvosios prekybos sritis*, *lankstusis gamybos biudžetas*, *slankioji fiksuoto valiutos kurso sistema*). Nežymimi ĮF 16 tarptautinių žodžių

⁶ Žodyną duomenys apima tik tuos terminus, kurių pateikiamos apibrėžtys. Taisomieji ar kitokiomis nuorodomis su pagrindiniais susiejami terminai neįskaičiuojami.

(diskontuoti piniginiai srautai, efektyvių rinkų hipotezė, fiksuoto valiutos kurso sistema, fiktyvus kintamasis, licenzijuota indėlių įstaiga, listinguojama bendrovė ir kt.), tačiau ši išimtis nėra dėsninga, nes į kitų terminų sudėtį įeinantys tarptautiniai žodžiai ĮF įgyja, pvz.: *absoliučioji vertė, efektyvioji paklausa, horizontalioji integracija, konsoliduotoji skola, materialusis turtas, minimalioji darbo užmokesčio norma*.

Dalyvio ĮF vartojimas irgi įvairus, pvz.: *listinguojama bendrovė, bet kotiruotoji bendrovė; išperkamasis vertybinis popierius, bet neišperkamas vertybinis popierius; neterminuotasis vertybinis popierius, bet neterminuota obligacija (konsolė); turimosios pajamos, bet uždirbtos pajamos* ir kt. Taigi, ETŽ₂ kokių nors dėsningų išimčių neišryškėja, nebent tai, kad išimties daromos atskiriems terminams. Jos galėjo rasti dėl to, kad žodyno kalba nepakankamai sutvarkyta, tačiau dėl šios priežasties gali būti ir taip, kad šis žodynas tiesiog labiau atspindi to meto vartosenos polinkius, t. y. tie atskiri terminai, kuriuose paplitusios NF, tokiu pavidalu įtraukti ir į žodyną. Iš tikrųjų ĮF yra neįgiję daug naujų, palyginti su ETŽ₁, terminų, pvz.: *aplenkiantys rodikliai, apmokėtas kapitalas, fiksuoto valiutos kurso sistema, nelistinguojamų vertybinių popierių rinka, optimalus veiksnų derinimas, ribojančių kainų nustatymas, paslėptos atsargos, paslėptos pajamos*.

Tačiau ETS (1999) irgi įtraukti 49 terminai, neturintys ĮF, ir jie sudaro 42,2 procento visų šiame žodyne pateikiamų ĮF galinčių įgyti terminų. ĮF neįgijo 29 lietuviški žodžiai, įskaitant tris terminus, kuriuose šios formos neįgijo vienas iš dviejų ją galėjusių įgyti žodžių (*grąžintina išperkamoji nuoma, nevisiškas matomasis darbuotojų užimtumas ir nevisiškas paslėptasis darbuotojų užimtumas*), pvz.: *bendra įmonė, dvigubas apmokestinimas, ilgas laikotarpis, nedirbantys asmenys, neteisėta veikla, pakankama konkurencija, papildoma mokesčių našta, užimti gyventojai*. Iš tarptautinių žodžių ĮF nėra įgiję 20, pvz.: *disponuojamos pajamos, elastinga paklausa, likvidus turtas, natūrali oligopolija, optimalus vartojimas; aktyvi darbo paieška, efektyvus gyventojų užimtumas, minimalus gyvenimo lygis, natūralus nedarbo lygis, racionalus gyventojų užimtumas*.

Tačiau žodyne daroma išimtis nėra nuosekli, nes tarptautinių žodžių pateikta ir ĮF, pvz.: *alternatyvieji kaštai, centralizuotoji ekonomika, horizontalioji integracija, privilegijuotoji akcija; ilgalaikis materialusis turtas, nelegaliojo darbo kategorijos, neoficialioji darbo rinka, potencialioji darbo paklausa, realioji palūkanų norma*. Pasitaiko ir akivaizdaus nenuoseklumo atvejų, pvz.: *absoliutus skurdas, bet absoliutusias pranašumas; atviroji ekonomika, bet atviros rinkos operacijos; alternatyvieji kaštai, bet alternatyvus darbo užmokestis; bendra įmonė, bet*

bendroji rinka; individuali verslo įmonė, bet individualioji (personalinė) įmonė; mažiausia kaina, mažiausių kaštų taisyklė, bet mažiausiojo mokesčio taisyklė.

EŽ (2005) pateikiami 66 ĮF neįgiję terminai, šią formą yra įgiję 149, taigi, morfologiniu rodikliu nežymima 30,7 procento juo galimų žymėti terminų. ĮF nepažymėti 29 terminų sudėtiniai dėmenys dalyviai, pvz.: *asocijuota įmonė, dolerizuota ekonomika, išskaidytas žinojimas, monopolizuota rinka, nepadengti pinigai, nelistinguojami vertybiniai popieriai, neribota atsakomybė, riboti ištekliai, subalansuota rinka, susiję asmenys, valdomas valiutos kurso svyravimas*. Išskyrus termino *gautinos sumos priklausomąjį dėmenį*, kuris yra reikiamybės dalyvis, visi kiti ĮF neįgiję dalyviai yra esamojo arba būtojo kartinio laiko dalyviai, pasakantys su dabartyje vykstančiu ar praeityje vykusiu veiksmu susijusias apibendrintas ypatybes. Kai kurie iš tų terminų yra perkeltinės reikšmės žodžių junginiai, pvz.: *lengvi pinigai, nematoma ranka, nemokami pietūs, melžiamos karvės, užburtas ratas*.

Terminų, kuriuose dalyvis yra įgijęs ĮF, šiame žodyne yra 46, taigi, iš viso ĮF nepavartota 40,9 procento EŽ pateiktų terminų, į kurių sudėtį yra įtrauktas dalyvis. Kaip matyti iš toliau pateikiamų pavyzdžių, ĮF įgyja gana ilgi žodžiai, vadinasi, ekonomiškumo kriterijus neturėtų būti pagrindinis dalyvio nežymėjimą ĮF lemiantis veiksnys, pvz.: *kompensuojamoji subsidija, konvertuojamasis vertybinis popierius, kvalifikuotoji įstatinio kapitalo dalis, neapmokestinamosios pajamos, privilegijuosios akcijos su kaupiamuoju dividendu, terminuotasis indėlis*. Apylygis ĮF įgijusių ir jos neįgijusių tarptautinių žodžių santykis – pirmųjų yra 42, antrųjų – 39.

Taigi, kaip ir aptartuose dviejuose ankstesniuose žodynuose, išimty daromos ne vadovaujantis žodžio kilmės ar kalbos dalies kriterijumi, o atskiriems terminams. Kitaip nebūtų galima paaiškinti, kodėl žodžių junginiams *absoliučioji kaina, absoliutusias pranašumas, idealusis tipas* ĮF suteikta, o *fundamentalaus veiksnio* priklausomasis dėmuo pavartotas NF, arba kodėl *apmokėtasis kapitalas* ĮF yra įgijęs, o *dovanotas kapitalas* jos neįgijo, dar plg. *kompensuojamoji subsidija, konvertuojamoji obligacija ir listinguojama bendrovė; sindikuotoji paskola ir konsoliduota atskaitomybė; net kontroliuojančioji investicinė bendrovė ir kontroliuojantis asmuo; laisvoji ekonominė zona ir laisvas įėjimas į rinką; neigiamasis pajamų mokestis ir neigiamas išorinis poveikis; oficialusis sąrašas ir oficialus pasiūlymas; viešoji nuosavybė ir viešas platinimas*.

Naujausias ekonomikos terminų žodynas – AŽ – išsiskiria tuo, kad tarp jo rengėjų nurodytas ir Lietuvių kalbos instituto Terminologijos skyrius. Turbūt dėl to žodyne ĮF vartojamos nuosekliau. Dauguma anksčiau minėtų NF linkstamų vartoti ar žodynuose tokia

forma pateikiamų terminų AŽ pateikiami kaip turintys ĮF, pvz.: *absoliučiujų pajamų hipotezė, atviroji ekonomika, bendroji rinka, disponuojamosios pajamos, fiktyvusis kintamasis, horizontalusis teisingumas, kaupiamosios privilegijuotosios akcijos, laisvoji prekyba, laisvoji rinka, likvidusis turtas, materialusis turtas, neformalusis sektorius, nominalioji vertė, potencialioji produkcija, privačioji prekė, racionalieji lūkesčiai, subalansuotasis biudžetas, tobuloji rinka, tvarioji plėtra.*

Ir šiame žodyne būtinojo termino žymėjimo ĮF principas netaikomas kaip visuotinis. Antai ĮF nėra įgiję 114 šiame žodyne aiškinamų terminų⁷. Šiek tiek daugiau aiškinama terminų, kuriuose ĮF nėra įgijęs būdvardis (65), pvz.: *dvigubas pakeitimas, jauna pramonės šaka, laisvos darbo vietos, nauji samdymai, nevisiškas užimtumas, pažangus sektorius, silpna valiuta, tąsus kapitalas, tikslus suderinimas, tvirta valiuta.* Taip pat yra ir 49 terminai, kuriuose ĮF neįgijo dalyvis, pvz.: *įgaubta funkcija, fiksuotas kapitalo ir darbo santykis, išsivysčiusios šalys, licencijuotos indėlių institucijos, mažėjantis ribinis naudingumas, neatidėliojamų atsiskaitymų rinka, nenumatytų išlaidų atsargos, nesantis žemės savininkas, neteiktina prekė, nusioylusio darbuotojo hipotezė, pageidaujamas pagrindinis kapitalas, papildomos išmokos, paliekamos valiutos kvota, patikima akcija, siūloma kaina, skolintos lėšos, skurdinantis augimas, suderinti veiksmai, tinkami produktai.*

Šiame žodyne daroma gana reguliarių išimčių, pavyzdžiui, terminuose vartojama žodžių *minimalus, -i; optimalus, -i* NF: *minimalaus darbo užmokesčio įstatymai, minimali paskolų palūkanų norma, minimalus užimtumo tikslas, optimalus gamyklos dydis, optimalus muitas, optimalus pajėgumas.* ĮF terminuose neįgyja būdvardis *vienodas, -a*, pvz.: *vienodas apmokėjimas, vienodos aukos teorija, vienodas naudingumas, vienodų kaštų kreivė.* Linkstama nevertoti priesagos *-iškas, -a* būdvardžių ĮF, pvz.: *savanoriškas eksporto ribojimas, savanoriškas nedarbas, visiškas suderintumas.* Panašiu polinkiu pasižymi AŽ pateikiami į terminų sudėtį įeinantys priesagos *-ingas, -a* vediniai, pvz.: *sąžiningos prekybos įstatymai, Sąžiningos prekybos valdyba, teisinga grąžos norma, teisingas darbo užmokestis, teisinga kaina.* Tačiau *veiksmingas, -a* vartojamas ĮF (*veiksmingosios rinkos hipotezė, veiksmingojo darbo užmokesčio teorija*), įtraukiami ir terminai *darbingieji gyventojai, vieningojo pritarimo taisyklė.*

⁷ Kaip ir skaičiuojant kitų terminų žodynų duomenis, tie terminai, kurie tik paminimi ir neaiškinami, neįskaičiuojami.

Tarsi ir linkstama nevertoti ĮF perkeltinės reikšmės pasakymuose, tokiuose kaip *brangūs pinigai*, „karšti“ *pinigai*, *lengvi pinigai*, *pigūs pinigai*, *silpna valiuta*, *tąsus kapitalas*, tačiau pavartojama *nematomoji ranka*, *šliaužiančioji infliacija*, „tekančioji“ *emisija*.

Kai kurių terminų ĮF vartojamas tik vienas iš šalia einančių būdvardinių dėmenų, pvz.: *laisvas slankusis valiutos kursas*, *reguliuojamas slankusis valiutos kursas*. Tačiau kituose terminuose ĮF vartojami abu būdvardiniai dėmenys, pvz.: *apribotieji priklausomieji kintamieji*, *grynasis materialusis produktas*, *lošiamosios taupomosios obligacijos*, *paveldimojo nekilnojamojo turto mokestis*. Kitos išimtyms irgi rodo, kad jų veikiau daroma atskiriems žodžių junginiams, pvz.: *atviroji ekonomika*, bet *atviros priegios išteklių*; *didžiausias galimas kreditas*, *didžiausios paklausos kainodara*, bet *didžiausiasis tikėtinum*, *didžiausioji darbo paklausa*; *mažiausieji kvadratai*, *dvietaapis mažiausiųjų kvadratų metodas*; *įgaubta funkcija (įgaubtumas)*, bet *įgaubtoji darbo pasiūlos kreivė*; *konsoliduotos obligacijos*, bet *konsoliduotasis fondas*; *laukiama infliacija*, bet *laukiamoji grynoji grąža*; *mišrioji rinkos ekonomika*, bet *mišraus kapitalo bendrovė*.

Taigi, iš ekonomikos terminų žodynų matyti, kad būtinojo termino žymėjimo ĮF principas visuotinai netaikomas, išskyrus ETŽ₁. Vis dėlto tam tikri terminai, kuriuose ĮF atlieka akivaizdžią skiriamąją funkciją, terminų žodymuose pateikiami kaip turintys ĮF, jeigu tie terminai žodyne yra, pvz.: *bendrasis šalies produktas* ir *bendrasis nacionalinis produktas*, *bendrasis pelnas*, *bendrosios pajamos*; *gryniesi pinigai*, *grynasis šalies produktas* ir *grynasis nacionalinis produktas*, *grynasis pelnas*, *grynoji esamoji vertė* ir *grynoji vertė*; *perkamoji galia*; *vartojamosios prekės* ir *vartojamoji paskola*; *viešieji darbai*; *žmogiškasis kapitalas*. Tačiau tokį polinkį aiškinti vartosenos poveikiu arba atvirkščiai kažin ar galima, nes, pavyzdžiui, moksliniuose straipsniuose linkstama nevertoti tam tikrų būdvardžių ĮF (*atvira ekonomika*, *fiktyvus kintamasis*, *laisva prekyba*, *nominali vertė*, *tobula rinka*, *uždara ekonomika*), nors šie žodžių junginiai į terminų žodynus paprastai įtraukiami kaip turintys ĮF. Be to, išnagrinėtuose rišliuose tekstuose dažniau, nei rodytų tie žodynai, daromos išimtyms dalyviams ir tarptautiniams žodžiams, ypač dalyviams, turintiems tarptautinę šaknį. Terminų žodynų ir vartosenos sutapimu būtų galima laikyti aukščiausiojo laipsnio būdvardžių ir jų nelietuviškų atitikmenų nežymėjimą ĮF, tačiau, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, žodynuose pasitaiko ir nereguliarumo. Vienuose žodynuose ryškesnis polinkis ĮF nežymėti tam tikrų dalyvių, kituose pateikiama nemažai tokiu rodikliu nežymimų tarptautinių žodžių, tačiau apskritai juose, kaip ir rišliuose tekstuose, šis dėsningumas nėra visuotinė taisyklė.

Iš terminų žodynų analizės dar labiau aiškėtų, kad terminuose vartojant ĮF gerokai įvairuojama, tačiau apskritai įsigali principas taikyti išimtis atskiriems terminams.

4.2. Įvardžiuotinės formos teisės aktų terminuose

Teisės aktai yra savita terminų vartojimo sritis. Juose iš pradžių terminai (sąvokos) apibrėžiami, paskui tik tokie ir vartojami. Taigi, viename tekste vartoti įvairias termino formas nėra galimybės. Įvairių vieno termino formų gali būti nebent skirtinguose teisės aktuose, nors, kaip rodytų Lietuvos Respublikos terminų bankas, nusakoma jo paskirtis⁸ ir įvardijamas tarpinstitucinės Europos Sąjungos terminų bazės IATE (angl. *Inter-Active Terminology for Europe*) tikslas⁹, terminiją siekiama vienodinti. Kadangi formalioji termino raiška dėl realizacijos tekste nesikeičia, telieka panagrinėti teisės aktuose pateikiamus žodynėlius ir pažiūrėti, koks juose ĮF ir NF santykis. Tokiam vertinimui pasirenkama 20 ekonomikos (įskaitant ir finansus) sritį reglamentuojančių Lietuvos Respublikos įstatymų ir 20 Europos Sąjungos Tarybos ir (ar) Parlamento direktyvų ir reglamentų¹⁰.

Iš tiriamuose Lietuvos Respublikos įstatymuose apibrėžtų 192 terminų, kurių bent vienas dėmuo galėtų įgyti ĮF, jos neįgyja 91 terminas¹¹. 34 ja nežymimų terminų priklausomasis dėmuo yra tipinės reikšmės dalyvis, pvz.: *asocijuoti asmenys, apibrėžtų išmokų profesinių pensijų fondas, atsiskleidęs tarpininkas, centrinė reglamentuojamos informacijos bazė, dalyvaujanti įmonė, dominuojanti padėtis, fiksuotas pelno mokestis, finansuojantis subjektas, kontroliuojama įmonė, komandiruotas darbuotojas, kontroliuojantis asmuo, neskelbiamos derybos, patronuojanti įmonė, prižiūrima įmonė, reguliuojama rinka, susiję asmenys, susijusi įmonė, susijusi rinka*.

53 terminų dėmenys yra būdvardžiai, pvz.: *analogiškas subjektas, artimas pagalbininkas, atviras konkursas, bendra vartojimo kredito gavėjo mokama suma, fiktyvus bankas, glaudūs ryšiai, individuali veikla, kompetentinga institucija, minimalus dalyvavimo laikotarpis, nepriekaištingos reputacijos asmenys, neprofesionalūs rinkos dalyviai, savanoriškas oficialus siūlymas, savarankiška įmonė, uždaro tipo investicinė bendrovė, vertybinių popierių viešas siūlymas*.

⁸ Lietuvos Respublikos terminų bankas pateikiamas internete: <http://www.vlkk.lt/terminu-bankas>.

⁹ IATE pateikiama internete: <http://iate.europa.eu/switchLang.do?success=mainPage&lang=lt>.

¹⁰ Visi dokumentai išvardijami šaltinių sąrašė.

¹¹ Trijų terminų vienas dėmuo ĮF įgyja, o kitas neįgyja: *mišrią veiklą vykdanči kontroluojančioji (holdingo) bendrovė, mišrios veiklos draudimo kontroluojančioji (holdingo) įmonė, svarbios viešosios paslaugos*.

Tokia vartoseną dar labiau atskleidžia, kad renkantis priklausomojo dėmens formą apibrėžtu kriterijumi nesivadovaujama. Kai kurie atvejai rodytų, kad arba dėl formos neapsisprendžiama, arba teisės aktai nederinti tarpusavyje, pvz.: *kontroliuojantis asmuo, kontroliuojama įmonė*, bet *kontroliuojamasis vienetas, kontroliuojamasis apmokestinamasis vienetas, kontroliuojančioji investicinė bendrovė, finansų kontroliuojančioji (holdingo) bendrovė, mišrią veiklą vykdanči finansų kontroliuojančioji (holdingo) bendrovė; patronuojanti įmonė*, kitur – *patronuojančioji, patronuojamoji įmonė*. Vienur *reguluojama rinka*, bet yra ir *reguluojamasis trečiosios šalies dalyvavimas*. ĮF pateikiamos į gana ilgų terminų sudėtį patenkančios dalyvių formos (pvz.: *asmenys, susiję su kontroliuojančiosios investicinės bendrovės depozitoriumu, informuotiesiems investuotojams skirtas kolektyvinio investavimo subjektas, reguliuojamasis trečiosios šalies dalyvavimas*), o tai irgi patvirtintų, kad ekonomiškumo kriterijus nėra bent jau pagrindinė ĮF nevertojimo paskata. ĮF visada įgyja specifiškesnių reikšmės atspalvių turintys neveikiamieji dalyviai, pvz.: *draudžiamasis įvykis, finansų rinkos politikos formavimo patariamoji komisija, išperkamoji suma, jungiamoji linija, kilnojamasis daiktas, lyginamasis indeksas*. Tarptautinių žodžių vartojamos ir ĮF, ir NF, pvz.: *fiksuotoji vartojimo kredito palūkanų norma, horizontalioji integracijos priemonė, likvidusis turtas, neformalusis investuotojas*, bet *fiksuotas pelno mokestis, fiktyvus bankas, individuali veikla, kompetentinga institucija, neprofesionalūs rinkos dalyviai*.

Europos Sąjungos teisės aktuose pateikiami terminų (sąvokų) žodynėliai jau atskleidžia NF persvarą: 20 dokumentų rasta 80 terminų, turinčių ĮF, o ja nežymimi 105 terminai. Dažniau nei būdvardžiai ĮF neįgyja dalyviai, pirmiausia, neveikiamosios rūšies, pvz.: *konsoliduota bazė, negražinamas indėlis, nusikalstama veikla, organizuotos prekybos sistema, padengta obligacija, paskirta nacionalinė makrolygio rizikos ribojimo institucija, paskirta valdžios institucija, perleidžiami vertybiniai popieriai, pertvarkoma įstaiga, priklausoma draudimo įmonė, pripažinta birža, pritaikyta sąsaja, prižiūrimas subjektas, reguliuojama rinka, stambių emisijų padengtos obligacijos, struktūrizuotas indėlis*. Yra ir ĮF neįgijusių veikiamųjų dalyvių, pvz.: *glaudžiai bendradarbiaujanti dalyvaujanti valstybė narė, susijusi šalis, susijusios įmonės, susijusios priemonės, susijusių klientų grupė*. Tačiau kituose terminuose tiek veikiamieji, tiek neveikiamieji dalyviai ĮF įgyja, pvz.: *apdraustieji indėliai, asocijuotoji įmonė, atidėtųjų mokesčių tarifas, fiksuotosios atkarpos, kintamųjų palūkanų atkarpa, koreguojamosios operacijos, nacionalinė paskirtoji institucija, patronuojančioji finansų kontroliuojančioji bendrovė, perleidžiamieji vertybiniai popieriai, priimančioji valstybė narė, Sąjungos patronuojančioji įmonė, susietasis kredito tarpininkas, terminuotųjų indėlių pritraukimas*. Tokia įvairovė vyrauja ir

vartojant būdvardžių ĮF, pvz.: *greitasis konkursas, laikinieji skirtumai, nematerialusis turtas, patvarioji laikmena, tikrasis savininkas, bet fiktyvus bankas, glaudūs ryšiai, kompetentinga institucija, laikina įstaiga, likvidi rinka, nemateriali forma, nematerialių įrašų sistema, sąveiki sąsaja, unikalus identifikatorius*. Nemažai pateikiama terminų, kuriuose ĮF neįgyja būdvardis bendras, -a, pvz.: *bendra sąskaita, bendros procedūros, bendras priežiūros mechanizmas, bendro 1 lygio nuosavo kapitalo priemonės, bendros kredito kainos metinė norma*. Jos neįgyja ir būdvardis svarbus, -i, pvz.: *svarbi prižiūrima grupė, svarbus prižiūrimas subjektas, svarbus prižiūrimas subjektas dalyvaujančioje ne euro zonos valstybėje*.

Apibendrinant iš teisės aktų ryškėjančius ĮF vartojimo polinkius, tenka konstatuoti, kad jas vis labiau keičia NF, tačiau ir vienu, ir kitų vartojimas nėra reguliarus. Nors tam tikrų polinkių galima įžvelgti, vis labiau kryptama į tai, kad kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiama, ar terminą žymėti ĮF.

5. VARTOSENOS IR NORMOS SANTYKIS

Iš ekonomikos srities mokslinių straipsnių, terminų žodynų ir teisės aktų ryškėjančią vartosenos santykį su kodifikuotąja norma, nustatančia termino būtinąjį žymėjimą ĮF, galima įvardyti kaip neatitiktį: tam tikrus terminus žymėti šiuo morfologiniu rodikliu mėginama, tačiau toks žymėjimas nėra visuotinis.

Vis dėlto kodifikuotosios normos analizė atskleidžia, kad ir ji nėra vientisa. Viena vertus, nustatomas būtinasis termino žymėjimas morfologiniu rodikliu, kita vertus, ši principą formuluojant remiamasi daikto rūšies žymėjimo funkcija, kuri tokio neišimtinio žymėjimo nenumato. Rūšies žymėjimas yra aprašomojo ir norminamojo pobūdžio darbuose pateikiamos ĮF reikšmių klasifikacijos antrinės arba tretinės skaidos vienetas – apibrėžiamosios arba išskiriamosios reikšmės porūšis arba vienas iš apibrėžtumo reiškimo būdų, o ĮF vartojimas apibrėžiamąja reikšme (apibrėžtumo reiškinas), kaip aiškėja iš gramatikų ir tiriamojo pobūdžio darbų, lietuvių kalboje nėra reguliarus. Ne tik tiriamojo, bet ir norminamojo pobūdžio darbuose nurodomi įvairūs apibrėžtumo ir neapibrėžtumo opozicijos neutralizacijos atvejai bei išimtys ir tai grindžiama tokiais objektyviais veiksniais kaip įvardžiuotinių būdvardžių susidarymo specifika, menkas reikšmės skirtumas tarp ĮF ir NF, konteksto įtaka ir kt. Jei jau rūšies reiškinas yra apibrėžiamosios reikšmės porūšis arba apibrėžtumo reiškimo būdas, tokios išimtys turėtų būti būdingos ir jam. Be to, tiek tiriamojo, tiek norminamojo pobūdžio darbuose ir tiesiogiai nurodoma su rūšies žymėjimu

susijusi išimtis, ji aiškinama tuo pačiu veiksniu kaip ir apibrėžtumo ir neapibrėžtumo priešpriešos neutralizacija. Santykis tarp rūšies žymėjimo ir termino, tarp ĮF vartojimo rūšine reikšme ir ĮF vartojimo terminijoje nenurodomas ir skirtumas nepabrėžiamas, o tai sudaro sąlygas vartosenos interpretacijai, kad tokio skirtumo ir nėra. Iš kai kurių norminamųjų darbų aiškėtų, kad tokio skirtumo nėra nedaroma.

Susidarant tokiam normos dvilypumui, įvairuojama ir vartosenoje. Išnagrinėtoji – ekonomikos mokslo straipsniai, terminų žodynai ir teisės aktai – atskleidžia, kad jai būdingas ypač didelis įvairavimas. Terminus žymėti kodifikuotosios normos nustatomu būtinuoju žymeniu mėginama, tačiau kai kurie vartosenos polinkiai atskleidžia, kad labiau taikomos norminamuosiuose darbuose numatomos apibrėžtumo ir neapibrėžtumo priešpriešos ar apskritai ĮF vartojimo išimtys.

Pirmiausia, iš rišliojo pobūdžio vartosenos aiškėja, kad ĮF linkstama nežymėti tų terminų, kurių priklausomuoju dėmeniu eina tarptautinis būdvardis ar dalyvis. Daug tarptautinių žodžių turi specifinę leksinę reikšmę, o leksinės reikšmės specifiškumas tiriamojo ir norminamojo pobūdžio literatūroje atskleidžiamas kaip vienas iš apibrėžtumo nežymėjimo ĮF veiksnių ir atvejų. Ekonomikos srities terminijoje su tarptautiniais žodžiais sudaroma ir vartojama ypač daug terminų, ir vien jau priklausomojo dėmens reiškinimas nelietuviškos kilmės žodžiu moksliniame tekste gali būti termino požymis. Taigi, papildomas termino rodiklis – ĮF – tampa nesvarbus. Tokio pobūdžio tekstuose terminą žymi ir kiti rodikliai – apibrėžties pateikimas, aiškinimas, žodžių junginio vartojimas sampratai, teorijai, koncepcijai, metodui ar modeliui įvardyti, juo žymimo objekto ar reiškinių klasifikavimas, dažnas žodžių junginio kartojimas tekste. Ypač ĮF kaip termino rodiklio funkcija susilpnėja tokiuose tekstuose kaip teisės aktai, kur terminas ar sąvoka apibrėžiamas ir pagal teksto pobūdį negalimas ne tik semantinis, bet ir formalus įvairavimas.

Antra, išnagrinėta vartoseną atskleidžia, kad dažnai didelio reikšmės skirtumo tarp paprastosios ir ĮF nėra, ypač tarp esamojo ir būtojo kartinio laiko veikiamųjų ir neveikiamųjų dalyvių, turinčių tipines reikšmes, ir jų įvardžiuotinių atitikmenų. Tokie dalyviai ir vieni pakankamai apibūdina daiktus, juos išskiria iš kitų daiktų tarpo, todėl ĮF ir šiuo atveju iš esmės tampa perteklinė. Dėl jos dalyvis tik pailgėja. Veikiant kitiems termino statusą atskleidžiantiems rodikliams – specifinei reikšmei, dažnam žodžių junginio kartojimui tekste, konteksto aplinkybėms, atskleidžiančioms jo tiesioginę sąsają su sąvoka ar samprata, pateikiamoms apibrėžtims ar aiškinimui – dalyvį žymėti dar ir ĮF tampa nebetikslinga. Mažas reikšmės skirtumas, kaip atskleidžia moksliniai tekstai, skiria ir kai

kuriuos lietuviškus bei nelietuviškos kilmės būdvardžius ir jų įvardžiuotinius atitikmenis. Taigi, dviprasmybė tarp paprastą ypatybę įvardijančio žodžių junginio ir rūšį žyminčio žodžių junginio ar termino, kurios grėsmė laikoma vienu iš ĮF teikimo terminijai pagrindų, daugeliu atvejų nesusidaro. Kaip tik semantinė riba tokia neryški, kad paranku vartosenoje taikyti visuotinį, vienos formos žodžių junginį, kuriuo įvairūs reikšmės atspalviai galėtų būti apibendrinami.

Išnagrinėta rišlaus pobūdžio ir bekontekstė vartosena atskleidžia ne tik žodžio specifinės leksinės reikšmės ir menko reikšmės skirtumo veiksnius, numatomus kaip apibrėžtumo ir neapibrėžtumo priešpriešos neutralizacijos paskatas, bet ir daugiau galimų ĮF išimčių. Nors ir nereguliariai, bet joje irgi linkstama ĮF nevertoti, kai termino priklausomuoju dėmeniu eina aukščiausiojo laipsnio būdvardis, priesagos *-iškas*, *-a* vedinys, kai žodžių junginys turi perkeltinę prasmę.

Taigi, iš esmės atspindima ne būtinąjį termino žymėjimą teigianti, o bendroji ĮF vartojimo norma, numatanti palyginti fakultatyvų ĮF vartojimą. Kita vertus, vartosena rodo ir tai, kad dvi norminamąsias kryptis tarsi mėginama derinti, ir randasi savita kodifikuotos normos interpretacija: rišliam tekstui numatant įvairių kitų termino rodiklių, ĮF suteikiama funkcija žymėti ne kiekvieną, o tik akivaizdžiu reikšmės skirtumu nuo neįvardžiuotinio analogo pasižymintį žodžių junginį. Tačiau taip susidaro ypatingas įvairavimas, gerokai prieštaraujantis terminijai aktualiam sistemiškumo principui. Ypač iš bekontekstės vartosenos – terminų žodynų, teisės aktuose pateikiamų žodynėlių – ryškėja, kad vartosena, priešingai, nei keliamas tikslas nustatyta norma, tampa išskirtinai nesistemiška, išimties taikomos vos ne kiekvienam žodžių junginiui atskirai.

Kartu ĮF vartojimas terminų žodynuose ir teisės aktuose atskleidžia raidą, rodančią, kad ĮF vis labiau konkuruoja su NF ir net pastarosios įgyja persvarą. Tokie polinkiai atitiktų ĮF vartojimo kitomis reikšmėmis polinkius, pripažįstamus ir norminamuosiuose leidiniuose, ir apskritai ĮF vartojimo polinkius: ĮF bendrinėje kalboje vis labiau keičia NF, apskritai ĮF nyksta, nors norminamoji kryptis ir rodytų, kad būtent terminijoje išvelgiama pagrindinė šiaip jau vis didesniais niveliacijos požymiais pasižyminčios ĮF ir NF opozicijos perspektyva. Tokios krypties perspektyvą iš esmės paneigia nepakankamas santykio tarp rūšies žymėjimo ir termino vartojimo įvertinimas ir nustatymas. Tokio apibrėžtumo nesant, vartosena iš esmės tik atspindi neišspręstus kodifikacijos klausimus ir jos prieštaravimus.

Visa tai kelia būtinybę išgryninti kodifikacijos kriterijų. Viena galima išeitis – vadovaujantis terminijoje taikomu sistemiškumo reikalavimu, teikti pirmenybę termino

būtiną žymėjimo įvardžiuotinė forma kriterijui, antra – normos pagrindu laikyti rūšies žymėjimo dėsnį ir jo numatomas išimtis. Iš atliktos vartosenos analizės būtų galima spręsti, kad pirmojo kriterijaus taikymas veikiausiai padidintų terminų vartojimo sistemiškumą, tačiau, priimant kodifikacijos sprendimus, veikiausiai reikėtų pakankamai įvertinti ir galimą teksto pobūdžio įtaką: mokslinio ar administracinio pobūdžio tekstams ĮF kaip termino rodiklio funkcija gali būti ne tokia aktuali kaip laisviesiems stiliams, kadangi tokiuose tekstuose termino statusą rodo ir kitokie rodikliai. Kita vertus, renkantis rūšies žymėjimo kriterijų, kartu tektų pripažinti ir tolesnį ĮF vartojimo nereguliarumą, bendruosius ĮF vartojimo polinkius ir svarius veiksnius, atitinkamai – ir ĮF funkcijos terminijoje silpimą. Tokia kryptis, ko gero, išliktų ir palikus vartoseną visiškai savieigai.

Žinoma, čia daromas išvadas apie vartosenos polinkius ir galimą tolesnę ĮF vartojimo terminijoje kryptį gerokai papildytų įvairių kitų funkcinių stilių vartosenos tyrimai, ir ne tik ekonomikos srities. Tirtinų ekonomikos srities vartosenos šaltinių – tiek mokslinio, tiek ir administracinio stiliaus – irgi dar lieka labai daug, pavyzdžiui, monografinio pobūdžio ekonomikos teorijos ir praktikos darbai, aukštųjų mokyklų vadovėliai, įvairios apžvalgos, ataskaitos, vertimai iš kitų kalbų, pirmiausia iš ĮF neturinčios anglų kalbos, ir t. t.

IŠVADOS

1. Kalbos leidiniuose teikiamos normos, ĮF nustatančios kaip būtiną termino rodiklį, vartosena neatitinka.
2. Vartosenos polinkiai atskleidžia nepakankamą kodifikacijos apibrėžtumą, bet labiau išryškina esmines jos problemas.
3. Iškeliamas kriterijaus problema, t. y. atskleidžiama, kad, teigiant būtiną termino žymėjimą ĮF, iš esmės vadovaujamosi kur kas fakultatyvesnį vartojimą numatančiu rūšies žymėjimo kriterijumi.
4. Kriterijaus fakultatyvumą lemia ĮF reikšmių klasifikacija.
5. Kodifikacijos neaiškumus lemia ir santykio tarp rūšies žymėjimo ir termino neįvardijimas.
6. Vartosenos tyrimas rodo, kad joje vadovaujamosi ne terminijai nustatoma ĮF funkcija, o apibrėžiamajai reikšmei ir jos pogrupiams numatomomis ĮF vartojimo išimtimis.

7. Išimtyt terminijoje interpretuojamos savitai: termino rodikliu dažnai tampa tarptautinis žodis ar dalyvinė forma.

8. Svarbus ĮF ir NF opozicijos neutralizavimo terminijoje veiksnys yra kontekstas: rišliame moksliniame tekste žodžių junginys kaip terminas gali būti atpažįstamas ir be morfologinio rodiklio.

9. Kriterijus mėginanti derinti vartoseną gana nesistemiška, išimtyt joje imamos taikyti kiekvienam žodžių junginiui atskirai.

10. Tokia padėtis kodifikacijai iškelia pasirinkimo galimybę: aiškiau formuluoti termino visuotinio žymėjimo ĮF principą ir siekti terminijos nuoseklumo bei sistemiškumo ar pirmenybę teikti rūšinės ypatybės reišikmo kriterijui ir taip iš esmės lemti tolesnį ĮF kaip termino žymiklio funkcijos silpimą. Tokia kryptimi vartoseną veikiausiai eitų ir priėmus sprendimą ją palikti savieigai.

ŠALTINIAI

Mokslų žurnalai

EV – *Ekonomika ir vadyba / Economics and management*. Prieiga internete: http://internet.ktu.lt/en/science/journals/manage/frames1_1.html.

EVAP – *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Prieiga internete: http://su.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=599&Itemid=17344&lang=lt.

MLA – *Mokslas – Lietuvos ateitis / Science – future of Lithuania*. Prieiga internete: <http://www.mla.vgtu.lt/index.php/mla/index>.

MTS – *Management theory and studies for rural business and infrastructure development / Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. Prieiga internete: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/index>.

OV – *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai / Management of organizations: Systematic research*. Prieiga internete: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/management-organizations/index>.

T – *Tiltai*. Prieiga internete: <https://www.ku.lt/leidykla/turinys/leidiniai/moksliniai-zurnalai/tiltai>.

TE – *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai / Applied economics: Systematic research*. Prieiga internete: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/applied-economics/index>.

VPA – *Viešoji politika ir administravimas / Public policy and administration*. Prieiga internete: https://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/vpa/apie_leidini.

VSE – *Verslo sistemos ir ekonomika / Business systems & Economic*. Prieiga internete: https://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/vse/apie_leidini.

VTP – *Verslas: teorija ir praktika / Business: theory and practice*: <http://www.btp.vgtu.lt/index.php/btp/index>.

ŽŪM – *Žemės ūkio mokslai*. Prieiga internete:

<http://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/zemesukiomokslai>.

Terminų žodynai

AŽ 2006 – *Aiškinamasis ekonomikos anglų–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė D. W. Pearce, Vilnius: Tyto alba.

ETŽ₁ – Pass Ch., Lowes B., Davies L. 1994: *Ekonomikos terminų žodynas*. Red. A. Pupkis, ekonomikos terminijos red. konsultantas St. Vaitkevičius, Vilnius: Baltijos biznesas.

ETŽ₂ – Pass Ch., Lowes B., Davies L. 1997: *Ekonomikos terminų žodynas*. Antrasis papildytas ir pataisytas leidimas. Redagavo ir tikslino A. V. Rutkauskas, St. Vaitkevičius, Vilnius: Baltijos biznesas.

ETS 1999 – *Ekonomikos terminai ir sąvokos*. Mokomasis žodynas. Sud.: J. Bagdanavičius, P. Stankevičius, L. Lukoševičius. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

EŽ 2005: Vainienė R. *Ekonomikos terminų žodynas*, Vilnius: Tyto alba.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

Draudimo įstatymas (2003 09 18, Nr. IX-1737). – *Valstybės žinios*, 2003 10 08, Nr. 94-4246.

Elektros energetikos įstatymas (2000 07 20, Nr. VIII-1881). – *Valstybės žinios*, 2000 08 04, Nr. 66-1984.

Finansinių priemonių rinkų įstatymas (2007 01 18, Nr. X-1024). – *Valstybės žinios*, 2007 02 08, Nr. 17-627.

Finansų įstaigų įstatymas (2002 09 10, Nr. IX-1068). – *Valstybės žinios* 2002 09 18, Nr. 91-3891.

Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas (2002 07 02, Nr. IX-1077). – *Valstybės žinios* 2002 07 19, Nr. 73-3085.

- Indėlių ir išpareigojimų investuotojams draudimo įstatymas (2002 06 20, Nr. IX-975). – *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 65-2635.
- Informuotiesiems vartotojams skirtų kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas (2013 06 18, Nr. XII-376). – *Valstybės žinios*, 2013 06 28, Nr. 68-3410.
- Įmonių, priklausančių finansų konglomeratui, papildomos priežiūros įstatymas (2004 07 15, Nr. IX-2387). – *Valstybės žinios*, 2004 08 03, Nr. 120-4433.
- Kolektyvinio investavimo subjektų įstatymas (2003 07 04, Nr. IX-09). – *Valstybės žinios*, 2003 07 25, Nr.74-3424.
- Konkurencijos įstatymas (1999 03 23, Nr. VIII-1099). – *Valstybės žinios* 1999 04 02, Nr. 30-856.
- Kontroliuojančiųjų investicinių bendrovių įstatymas (2003 07 04, Nr. I-1710). – *Valstybės žinios*, 2003 07 25, Nr. 74-3425.
- Pelno mokesčio įstatymas (2001 12 20, Nr. IX-675). – *Valstybės žinios*, 2001 12 29, Nr. 110-3992.
- Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas (1997 06 19, VIII-275).– *Valstybės žinios* 1997 07 04, Nr. 64-1502.
- Pridėtinės vertės mokesčio įstatymas (2002 03 05, IX-751). – *Valstybės žinios*, 2002 04 05, Nr. 35-1271.
- Profesinių pensijų kaupimo įstatymas (2006 07 04, Nr. X-745). – *Valstybės žinios*, 2006 07 27, Nr. 82-3248.
- Smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatymas (1998 11 24 d., Nr. VIII-935). – *Valstybės žinios*, 1998 12 11, Nr. 109-2993.
- Vartojimo kredito įstatymas (2010 12 23, Nr. XI-1253). – *Valstybės žinios*, 2011 01 04, Nr. 1-1.
- Vertybinių popierių įstatymas (2007 01 18, Nr. X-1023). – *Valstybės žinios*, 2007 02-08, Nr. 17 626.
- Viešojo administravimo įstatymas (2006 06 27, Nr. X-736). – *Valstybės žinios*, 1999 07 09, Nr. 60-1945.
- Viešųjų pirkimų įstatymas (1996 08 13, Nr. I-1491). – *Valstybės žinios*, 1996-09-06, Nr. 84-2000.

Europos Sąjungos teisės aktai

- 2005 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/60/EB dėl finansų sistemos apsaugos nuo jos panaudojimo pinigų plovimui ir teroristų finansavimui.
- 2005 m. lapkričio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/68/EB dėl draudimo ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 73/239/EEB, 92/49/EEB ir Direktyvas 98/78/EB bei 2002/83/EB.
- 2007 m. lapkričio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2007/64/EB dėl mokėjimo paslaugų vidaus rinkoje, iš dalies keičianti direktyvas 97/7/EB, 2002/65/EB, 2005/60/EB ir 2006/48/EB ir panaikinanti Direktyvą 97/5/EB.
- 2009 m. lapkričio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/138/EB dėl draudimo ir draudimo veiklos pradėjimo ir jos vykdymo.
- 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/36/ES dėl galimybės verstis kredito įstaigų veikla ir dėl riziką ribojančios kredito įstaigų ir investicinių įmonių priežiūros, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2002/87/EB ir panaikinamos direktyvos 2006/48/EB bei 2006/49/EB.
- 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/34/ES dėl tam tikrų rūšių įmonių metinių finansinių ataskaitų, konsoliduotųjų finansinių ataskaitų ir susijusių pranešimų, kuria iš dalies keičiama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/43/EB ir panaikinamos Tarybos direktyvos 78/660/EEB ir 83/349/EEB.
- 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 575/2013 dėl pradžios reikalavimų kredito įstaigoms ir investicinėms įmonėms ir kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (ES) Nr. 648/2012.
- 2013 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1024/2013, kuriuo Europos Centriniam Bankui pavedami specialūs uždaviniai, susiję su rizikos ribojimu pagrįstos kredito įstaigų priežiūros politika.
- 2014 m. vasario 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/17/ES dėl vartojimo kredito sutarčių dėl gyvenamosios paskirties nekilnojamojo turto, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 2008/48/EB ir 2013/36/ES bei Reglamentas (ES) Nr. 1093/2010.
- 2014 m. balandžio 16 d. Europos Centrinio Banko reglamentas (ES) Nr. 468/2014, kuriuo sukuriamas Europos Centrinio Banko, nacionalinių kompetentingų institucijų ir nacionalinių paskirtųjų institucijų bendradarbiavimo Bendrame priežiūros mechanizme struktūra.
-

- 2014 m. balandžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/49/ES dėl indėlių garantijų sistemų.
- 2014 m. balandžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 596/2014 dėl piktnaudžiavimo rinka (Piktnaudžiavimo rinka reglamentas) ir kuriuo panaikinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/6/EB ir Komisijos direktyvos 2003/124/EB, 2003/125/EB ir 2004/72/EB.
- 2014 m. gegužės 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 600/2014 dėl finansinių priemonių rinkų, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (ES) Nr. 648/2012.
- 2014 m. gegužės 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/59/ES, kuria nustatoma kredito įstaigų ir investicinių įmonių gaivinimo ir pertvarkymo sistema ir iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 82/891/EEB, direktyvos 2001/24/EB, 2002/47/EB, 2004/25/EB, 2005/56/EB, 2007/36/EB, 2011/35/ES, 2012/30/ES bei 2013/36/ES ir Europos Parlamento ir Tarybos reglamentai (ES) Nr. 1093/2010 bei (ES) Nr. 648/2012.
- 2014 m. gegužės 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/65/ES dėl finansinių priemonių rinkų, kuria iš dalies keičiamos Direktyva 2002/92/EB ir Direktyva 2011/61/ES.
- 2014 m. liepos 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 806/2014 kuriuo nustatomos kredito įstaigų ir tam tikrų investicinių įmonių pertvarkymo, vienodos taisyklės ir vienoda procedūra, kiek tai susiję su bendru pertvarkymo mechanizmu ir Bendru pertvarkymo fondu, ir iš dalies keičiamas Reglamentas (ES) Nr. 1093/2010.
- 2014 m. liepos 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 909/2014 dėl atsiskaitymo už vertybinius popierius gerinimo Europos Sąjungoje ir centrinių vertybinių popierių depozitoriumų, kuriuo iš dalies keičiamos direktyvos 98/26/EB ir 2014/65/ES bei Reglamentas (ES) Nr. 236/2012.
- 2014 m. gruodžio 19 d. Europos Centrinio Banko gairės (ES) 2015/510 dėl Eurosistemos pinigų politikos sistemos įgyvendinimo (ECB/2014/60).
- 2015 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2015/760 dėl Europos ilgalaikių investicijų fondų.
- 2016 m. gegužės 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/792 dėl suderintų vartotojų kainų indeksų ir būsto kainų indekso, kuriuo panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2494/95.
-

LITERATŪRA

- AKA 2014: *Administracinės kalbos aktualijos*. Sudarė L. Murinienė, R. Vladarskienė. Prieiga per internetą <<http://administracinekalba.lki.lt>>.
- Ambrazas 1964: Esamojo laiko neveikiamųjų dalyvių būdvardinė vartosena. – *Kalbos kultūra* 7, 30–36.
- Brūzgienė R., Čekmonienė I. E., Žemienė A. 2013: *Specialybės kalba. Vadovėlis psichologijos ir sociologijos kryptių programų studentams*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- DLKG 1997: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas.
- Gaivenis K. 1975: Dvižodžiai sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16, 57–89.
- Gaivenis K. 1995: Keletas minčių apie terminų standartizaciją. – *Terminologija* 2, 6–10.
- Gedzevičienė D., Gedzevičius I. 2011: Dėl kai kurių netaisyklingos vartosenos atvejų suvirinimo srities darbuose. – *Mokslas – Lietuvos ateitis* 3(6), 67–70.
- Holvoet A., Tamulionienė A. 2006: Apibrėžtumo kategorija. – *Daiktavardinio junginio tyrimai*. Red. A. Holvoet, R. Mikulskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–32.
- Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslo.
- Judžentis A. 2012: *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kaulakienė A. 1973: Įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas sudėtinuose terminuose. – *Kalbos kultūra* 25, 27–31.
- Keinys S. 2004: Terminologijos raida, būklė, vaidmuo ir uždaviniai į XXI amžių įžengus. – *Lietuvių terminologijos raida*, 74–88.
- Keinys S. 2005: Ekonomistų diplominių darbų kalba. – *Dabartinė lietuvių terminologija*, 296–303.
- Kniūkšta P. 1971: Įvardžiuotiniai ir priesagos *-inis* būdvardžiai. – *Kalbos vartosena ir tvarkyba*, 421–430.
- Kunevičienė A., Pečkuvienė L., Žilinskienė V. 2003: *Specialybės kalbos kultūra. Vadovėlis*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.

-
- KKP 1998: *Kanceliarinės kalbos patarimai*. Parengė P. Kniūkšta, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KP 2002: *Kalbos patarimai*. Kn. 1: *Gramatinės formos ir jų vartojimas*. Sud. R. Miliūnaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KPP 1976: *Kalbos praktikos patarimai*. Sud. A. Paulauskienė, Vilnius: Mokslo.
- LKG 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1*. Ats. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- Mikulskas R. 2006: Apibrėžiamųjų būdvardžių aprašo perspektyva. – *Daiktavardinio junginio tyrimai*. Red. A. Holvoet, R. Mikulskas, 33–66. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 33–66.
- Miliūnaitė R. 2003: *Lietuvių kalbos gramatikos norminimo pagrindai*. Opera linguistica Lithuanica 3, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Oginskienė E. 1993: Įvardžiuotinės formos kanceliarinėje kalboje. – *Kalbos kultūra* 64, 34–42.
- Paulauskienė A. 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*, Kaunas: Šviesa.
- Paulauskienė A. 1994: *Lietuvių kalbos morfologija: paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Paulauskienė A. 2001: *Lietuvių kalbos kultūra*, Kaunas: Technologija.
- Paulauskienė A. 2004: *Teisininkų kalba ir bendrosios normos*, Vilnius: Justitia.
- Paulauskienė A., Tarvydaitė D. 1986: *Gramatikos normos ir dabartinė vartosena*, Kaunas: Šviesa.
- Piročkinas J. 1990: *Administracinės kalbos kultūra*, Vilnius: Mintis.
- Pupkis A. 1980: *Kalbos kultūros pagrindai*, Vilnius: Mokslo.
- Rosinas A. 1975: Ar baltų *i-, *i̯o- resp. *ī-, iā- kamienai buvo reliatyviniai. – *Baltistica* 11(2), 163–170.
- Spraunienė B. 2008a: Apibrėžtumo kategorija ir jos tyrimai lietuvių kalbotyroje. – *Lietuvių kalba* 2.
- Spraunienė B. 2008b: Paprastųjų ir įvardžiuotinių būdvardžių opozicija lietuvių kalboje kaip apibrėžtumo sistema. – *Acta Linguistica Lithuanica* 59, 109–139.
- Spraunienė B. 2011: *Apibrėžtumo žymėjimas lietuvių kalboje lyginant su danų ir kitomis artikeilinėmis kalbomis*. *Daktaro disertacija*. Vilnius.
- Stunžinas R. 2005: Statybos terminijos sinonimija. – *Terminologija* 12, 7–26.
- Šukys J. 2003: *Kalbos kultūra visiems*, Kaunas: Šviesa.
-

- Umbrasas A. 2002: Lietuvos Respublikoje (1918–1940) veikusio *Baudžiamojo statuto* vertimų teisės terminijos skirtybės. – *Terminologija* 9, 78–94.
- Valeckienė A. 1957: Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas. – *Literatūra ir kalba* 2, 161–328.
- Valeckienė A. 1961: Įvardžiuotinių būdvardžių reikšmės ir keletas įvardžiuotinių formų netikslaus vartojimo atvejų. – *Kalbos kultūra* 1, 12–16.
- Valeckienė A. 1986: Apibrėžtumo / neapibrėžtumo kategorija ir pirminė įvardžiuotinių būdvardžių reikšmė. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 168–189.
- Valeckienė A. 1990: Įvardžiuotinių būdvardžių kilmė. – *Baltistica* 26(1), 23–28.
- Valeckienė A. 1998: *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Zemlevičiūtė P. 2003: Antano Vileišio (1856–1919) medicinos mokslo darbai ir jų terminija. – *Terminologija* 11, 70–99.
- Zinkevičius Z. 1957: *Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Zinkevičius Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius Z. 1978: Dėl įvardžiuotinių būdvardžių raidos. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 18, 99–103.
- Zinkevičius Z. 1981: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 2, Vilnius: Mokslo.
- Zinkevičius Z. 1996: *Lietuvių kalbos istorija: vadovėlis aukštosioms mokykloms*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Gauta 2016 11 11

Priimta 2017 01 20

RAMUNĖ VASKELAITĖ

ramvasram@gmail.com